

PROVINCIE
FLEVOLAND

welkom in de toekomst
**FLEVOLAND
2050**

Flevoland2050 Welkom in de toekomst!

Beelden van Flevolandse
toekomstdenkers

LEVEN MET WATER

VOEDSEL VAN MORGEN

SAMEN LEVEN

WONEN EN WERKEN

Copyright

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	2
Blikken op de toekomst van een niet-representatieve groep	4
Hoofdstuk 1: een overzicht van de opbrengst van 'Welkom in de toekomst!'	6
Hoofdstuk 2: Ordening van de oogst	18
Hoofdstuk 3: Blikken op de Toekomst: welke oplossingsrichtingen zien de deelnemers?	28
Nawoord	40
Colofon	44

Voorwoord

De Provincie Flevoland is op allerlei manieren met de toekomst bezig. Er komen immers flinke ontwikkelingen op ons gebied af. De urgente, complexe opgaven stapelen zich op. In Flevoland willen we niet dat de toekomst ons zomaar overkomt of door Den Haag wordt voorgeschreven. We willen zelf regie pakken. Volksvertegenwoordigers en bestuurders van de Provincie werken aan een actualisatie van de omgevingsvisie FlevolandStraks. En we zijn ook intensief in gesprek met onze omgeving. Samen met de gemeenten en het waterschap voeren we gesprekken over de toekomst. Wat voor provincie willen wij zijn? Waar liggen de kansen, mogelijkheden, risico's en zorgen? We willen zelfbewust het gesprek aan gaan met de regering. Dus werken we in de regio samen aan een strategische agenda om afspraken te maken tussen alle Flevolandse overheden en de rijksoverheid. Voor een toekomstbestendig, vitaal en aantrekkelijk Flevoland in de periode 2030 tot 2050. Want Samen Maken We Flevoland.

Toekomstdenken

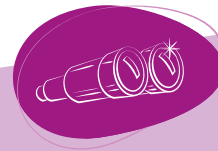
Als je wil vastleggen waar je over 10 of 15 jaar wil staan, is het belangrijk dat je nadenkt naar welk verder weg gelegen (wenselijk) toekomstbeeld je dan op weg bent. Maar dat is niet eenvoudig. Ons brein heeft moeite met nadenken over de toekomst. Allereerst omdat de toekomst onzeker is en dat maakt het op zich al voor veel mensen onprettig om er uitgebreid bij stil te staan. En bovendien kun je je niet makkelijk een beeld vormen van die toekomst. Dat maakt het ook nog eens ongrijpbaar. 2050 ligt nog geen 30 jaar verder in de tijd en toch lijkt dat zo ver weg dat het lastig is om je daar een beeld van te vormen. Wie had in 1992 de situatie kunnen schetsen, waarin we ons nu bevinden? Het is dus belangrijk om goed over de toekomst na te denken, maar het is ook moeilijk. Daar komt nog bij dat er verschillende lagen zijn in toekomstdenken, waarbij elke volgende laag uitdagender is en meer onzekerheid met zich meebrengt.

De 3V's van toekomstdenken*

Voorzien

Kijken naar elementen van de toekomst die al zo dominant aanwezig zijn in het heden, dat het vrijwel onvermijdelijk is dat ze bewaard worden. Denk aan de vergrijzing. Dat zien we al tientallen jaren aankomen, simpelweg op basis van bekende demografische gegevens.

Voorspellen

Kijken naar trends die al zichtbaar zijn maar waarvan nog niet duidelijk is hoe die zich verder zullen ontwikkelen. Je richt je strategie op het meest waarschijnlijke scenario maar de onzekerheidsmarge is groter dan bij voorzien. Denk aan robotisering. Leidt dat tot minder werk of tot ander werk?

Verbeelding

Vooruitdenken via je verbeeldingskracht kan ook. De kans dat je fantasie werkelijkheid wordt is vrij klein, maar die kan tot nieuwe inzichten of oplossingen leiden. Denk maar aan de toekomst van reizen. Lange afstanden afleggen is niet duurzaam. Ligt de toekomst in teleportatie of virtual reality? Of nog iets anders?

* Vrij naar Bart Götte van FutureFlock

Veel toekomstgericht beleid richt zich op de zaken die kunnen worden voorzien. Voorspellen neemt een veel bescheidener rol in. Verbeelding krijgt maar zeer zelden een rol in beleid. Toch ontbreekt daardoor de mogelijkheid om vaardigheid in toekomstdenken te trainen. En die vaardigheid is hard nodig om veerkracht te ontwikkelen in het omgaan met snelle veranderingen of disrupties.

Daarom is het traject Flevoland2050 ontwikkeld. Het helpt om samen na te denken over een toekomst die verder weg ligt en te verbeelden wat Flevoland dan zou kunnen zijn (identiteit) en waar het gebied en de samenleving dan zouden kunnen staan (ontwikkeling).

Vanuit dat gezamenlijk ontwikkelde, gedragen toekomstbeeld, kun je terug redeneren naar wat er nu moet gebeuren. Welke stappen zijn nodig om aan te koersen op de gewenste toekomst? Hoe vergroot je de veerkracht, zodat je om kunt gaan met verstoringen en crisissen? Zo wordt het bepalen van de koers ondersteund en worden toekomstvisies robuuster.

Flevoland2050: Welkom in de toekomst

Het doel van de eerste stap van Flevoland2050 was om in de Flevolandse samenleving op te halen welke toekomstbeelden er leven. De methodiek van 'Flevoland2050: Welkom in de toekomst!' (serious game) is in samenspraak tussen bureau Goudvisie en de provincie ontwikkeld als middel om het gesprek over de toekomst te stimuleren. De provincie heeft gekozen voor Goudvisie, omdat dat bureau is gespecialiseerd in het ontwikkelen van 'serious games' met aandacht voor de stem van het stille midden en van groepen die de minderheid vormen.

Door deelnemers te laten luisteren naar scenario's van mogelijke toekomstën lukt het om het toekomstdenken te stimuleren. Door ze vervolgens vragen voor te leggen waarin verschillende denkstijlen aan bod komen, lukt het om iedereen actief te laten bijdragen en het onderlinge gesprek te faciliteren.

Door toevoeging van verschillende spelelementen worden deelnemers extra gestimuleerd. Inmiddels hebben circa 200 mensen via deze methodiek nagedacht over de toekomst en zo allerlei toekomstbeelden met elkaar gedeeld. Dit leverde veel enthousiaste reacties op omdat de deelnemers dankzij de methodiek alvast een kijkje in denkbare toekomstën konden nemen.

Wij prijzen ons in elk geval gelukkig met de rijkdom die dankzij de methodiek is opgehaald en bedanken alle deelnemers voor hun aandeel daarin.

Namens het college van Gedeputeerde Staten
Cora Smelik

*“Wat fantastisch om met zoveel uiteenlopende mensen dit gesprek te voeren. Hier moeten we echt mee verder.”
- Ketenpartner*

Blikken op de toekomst van een niet-representatieve groep

Dit rapport heeft tot doel weer te geven wat de gezamenlijke deelnemers hebben ingebracht. De opbrengst geeft veel stof tot doordenken. Het is belangrijk te benadrukken dat de opbrengst niet is gewogen. De 200 deelnemers vormen geen representatieve groep uit de samenleving. Het zijn vooral mensen die actief betrokken zijn of zich betrokken voelen bij het maatschappelijk middenveld of het openbaar bestuur van Flevoland. Slechts 10% van de deelnemers zijn inwoners die meedachten zonder dat zij voor hun werk bij Flevoland betrokken zijn. De grootste groep daarvan zijn de jongeren.

Ook vanuit bedrijven was het aantal deelnemers beperkt. De opbrengst is niet meer en niet minder dan dat wat de deelnemers met elkaar hebben gewisseld tijdens de gesprekken die ontstonden tijdens het spelen van de ‘serious game’. Het is aan wetenschap en kennisinstellingen om te adviseren over hoe bepaalde toekomstbeelden kunnen worden gerealiseerd of problemen kunnen worden aangepakt en over de prioritering van de opgaven. Het is aan de politiek om de koers te bepalen en te kiezen welke mix van ingrepen haalbaar en acceptabel worden geacht.

“We hebben vanavond echt strategische gesprekken gevoerd met elkaar.” - Regionale bestuurder

Leeswijzer

In dit rapport zijn de opbrengsten verzameld die door 42 verschillende teams zijn ingebracht door het beantwoorden van de vragen en het doen van de opdrachten.

In hoofdstuk 1 staan de opbrengsten per thema weergegeven, zoals ze zijn genoemd tijdens het spelen van het spel.

In hoofdstuk 2 hebben we de opbrengst geordend met behulp van een assenkruis. Dwars door de oorspronkelijke thema's heen, valt namelijk een andere thematiek op in de bijdragen van de deelnemers. Er is veel gesproken over technologie en over ecosystemen. Vaak staan deze tegenover elkaar. Een andere thematiek is die van individualisering en

gemeenschapszin. Op basis van deze vier begrippen hebben we de bijdragen geordend en ingedeeld in vier kwadranten.

In hoofdstuk 3 staan de opbrengsten van hoofdstuk 1 nogmaals geordend, maar dan aan de hand van de vier soorten kapitaal van de brede welvaart die van belang zijn voor het brede welzijn van latere generaties en van mensen in andere landen. De vier kapitalen voor brede welvaart zijn het natuurlijk kapitaal, het menselijk kapitaal, het sociaal kapitaal en het economisch kapitaal.

Tot slot schetsen we in het nawoord hoe Flevoland2050 verder gaat en wat het uiteindelijke doel is.

Hoofdstuk 1: een overzicht van de opbrengst van ‘Welkom in de toekomst!’

In juni 2022 hebben 200 mensen deelgenomen aan de sessies Flevoland2050: Welkom in de Toekomst. De opbrengsten uit alle sessies hebben wij per thema gebundeld in dit hoofdstuk. Voor de overzichtelijkheid hebben we per scenario de veel voorkomende onderwerpen geordend naar de elementen uit de methodiek:

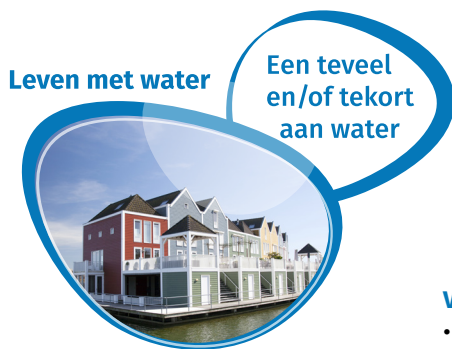
- Feiten & trends;
- Angsten;
- Hopen;
- Waarden;
- De grote vragen voor de toekomst.

In dit hoofdstuk vullen we dat nog aan met per scenario enkele pakkende quotes van de spelers van het spel.

We vestigen in dit document speciale aandacht op de levende voorbeelden uit de praktijk die door deelnemers zijn benoemd.

Regelmatig zijn er toekomstbeelden gedeeld, waarbij werd verwezen naar een plek op de wereld of een experiment waar dat toekomstbeeld al wordt benaderd. Deze levende voorbeelden hebben we **vet gedrukt**. Waar mogelijk geven we in dit hoofdstuk met foto's een kleine impressie van deze voorbeelden.

Als u nieuwsgierig bent naar het onbewerkte basismateriaal, dan kunt dat terugvinden in twee aparte documenten. In het eerste externe document vindt u integraal alle onbewerkte input die is opgehaald, geordend per thema, per scenario, per vraag en naar datum en team. Dit externe document bevat 96 pagina's tekst. Er is ook aan alle teams gevraagd een eigen verhaal te maken over Flevoland2050. De oogst daarvan kunt u lezen in 'Vertel je eigen verhaal over Flevoland2050'. Beide documenten volgen op een later tijdstip.

Veel genoemde bekende feiten en trends

Deelnemers verwachten meer extremen:

- Hevige neerslag met wateroverlast als gevolg.
- Langere droogte en watertekorten.
- Toename van het aantal inwoners leidt tot grotere watervraag, terwijl er nu al tekorten ontstaan.

Veel gedeelde angsten

- De dreiging van zeespiegelstijging.
- De daling van biodiversiteit door watertekorten.
- Dat verstedelijking en intensieve landbouw zorgen voor toename aan waterschaarste, waardoor oogsten verloren gaan.
- Er ontstaan conflicten om water.
- Waterschaarste en overstromingen veroorzaken grote stromen klimaatvluchtelingen.
- Meer polarisatie over klimaat(ontkenning), meer protesten en veel meer vluchtelingen.

Veel gedeelde hoop

- We gaan regenwater veel beter benutten (opvangen, vasthouden, reinigen en gebruiken voor wc, tuin/balkon, was en misschien douche).
- Drinkwater gaan we alleen nog gebruiken voor drinken, koken, tandenpoetsen en misschien douchen.
- We gaan water in tijden van overvloed opvangen en bewaren, zodat het in tijden van schaarste nog beschikbaar is en eerlijk kan worden verdeeld.
- Zelfvoorziening voor water wordt gewoon: eigen opslag en waterzuivering per woning.
- Water volgt het pad van energie: meer decentraal in behoefte voorzien, besparen en veranderen.
- Water gaan we volledig circulair gebruiken.
- We gaan een blauwe economie creëren via energiewinning op zee, aquaponics (een methode om voedsel te verbouwen op basis van aquacultuur), zeewierkwekerijen, viskwekerijen, algenkwekerijen en het exporteren van (drink)water. Dit draagt bij aan de eiwittransitie, aan CO₂-opslag, aan de energietransitie en aan het tegengaan van voedseltekorten.
- Dankzij beter waterbeleid creëren we meer biodiversiteit.

Veel gedeelde waarden voor verdelingsvraagstukken bij waterschaarste

- Gelijke rechten van elk individu.
- Iedereen een gegarandeerd minimum.
- Essentiële levensbehoeften gaan voor 'luxe' gebruik (zowel door huishoudens als door bedrijven).
- Collectief bepalen wie voorrang heeft bij waterschaarste.
- De kwaliteit van drinkwater beschermen.
- De vervuiler betaalt, maar dan ook echt.
- Er komt een quotum voor hoeveel water je mag gebruiken.
- Er komen alternatieven voor watergebruik: zo zal het koelen van datacenters in de toekomst niet meer met water gaan.
- Het stimuleren van zuinig watergebruik wordt verankerd in wet- en regelgeving.

Opvallend

- Fabrieken die zeewater omzetten in drinkwater.
- Andere landbouwgewassen/-rassen produceren (zilte teelt).
- Natuur juridische waarde geven.
- Indirect waterverbruik meten en zichtbaar maken (hoeveel water je biefstuk bevat).
- Kan wateropvang (vooral in de winter) worden gecombineerd met stroom opwekken?

Wat worden de grote vragen?

- Hoe organiseren we een volledig nieuw, circulair watersysteem?
- Hoe kunnen we zilt water goed benutten?
- Hoe kunnen we samen met agrariërs en landeigenaren tot overeenstemming komen over het vasthouden van water en over het gebruiken van kwel voor waterwinning?
- Hoe kunnen we onze dure infrastructuur beschermen tegen een teveel of tekort aan water?

Veel gehoorde oplossingen voor een teveel aan water

- Dijken verhogen en versterken.
- Drijvende woningen.
- Huizen op terpen.
- Landbouw de hoogte in.
- Eigen waterzuivering per woning.
- Exporteren van (drink)water.
- Zelfredzaamheid voor drinkwater: elke woning kan in eigen waterbehoefte voorzien.
- Pijpleidingen aanleggen voor het vervoer van water naar droge gebieden.

Leven met water

Water als
levensbron

Natuurlijk kapitaal, schadelijke
stoffen zuiveren

Veel gedeelde hoop

- Water herwaarderen als essentiële levensvoorwaarde en er zorgvuldiger mee omgaan.
- Watergebruik wordt goed geregeld: door het invoeren van waterfootprints op producten, krijg je een heel andere beprijzing en gaan mensen en bedrijven veel bewuster kiezen waar water voor in te zetten en welke kwaliteit nodig is.
- We kunnen steeds meer ecologische technieken inzetten om water te reinigen, zoals het gebruik van schimmels, bacteriën en planten.
- In 2050 is de landbouw voor 100% biologisch en is er dus ook veel minder veeteelt. Daarmee dalen schadelijke stoffen en watergebruik.

Veel genoemde bekende feiten en trends

- Vervuiling van water neemt toe.
- Hoe zwaarder de vervuiling, hoe duurder het zuiveren is.
- Van veel nieuw ontwikkelde stoffen overzien we de lange termijn gevolgen nog niet.
- Pas door een ramp ontstaat echt bewustwording.

Veel gedeelde angsten

- Er zal in de toekomst onvoldoende (schoon) water zijn. Vooral een tekort aan drinkwater (zoet en schoon) is bedreigend.
- Een groeiend deel van ons water is zilt. Dat kan je minder breed inzetten dan zoetwater.
- We maken zoveel schadelijke stoffen (via plastics, de chemische industrie en uit medicijnen) dat we het water nooit meer echt schoon krijgen.
- Juist omdat drinkwater een eerste levensbehoefte is, kan het voor veel wantrouwen zorgen, als de kwaliteit niet meer betrouwbaar is.
- Schoon water wordt een schaars goed dat niet meer voor iedereen (genoeg) beschikbaar is (te duur, te ver weg).

Veel gedeelde waarden voor water als levensbron

- Zuinig omgaan met water moet de norm zijn.
- De vervuiler echt laten betalen.

Veel gehoorde oplossingen voor een tekort aan schoon water

- Minder water gebruiken - zowel direct (uit de kraan) als indirect (via wat je koopt).
- Gezuiverd water alleen gebruiken waar dat nodig is.
- Betere (internationale) afspraken maken over waterbeheer.
- Vervuiling bij de bron aanpakken.
- We kunnen schoon drinkwater maken, ook uit oppervlaktewater en zoutwater, met moderne technieken, bijvoorbeeld door het benutten van condensvocht.
- Strikter zijn in het tegengaan van vervuiling van riool- en oppervlaktewater.
- Alles wat we produceren moet kunnen worden getoetst op het belasten van toekomstige generaties. Als het schadelijk is voor volgende generaties, wordt het verboden.
- Wijken vangen hun eigen water op en gebruiken dat lokaal.
- We moeten het gedrag veranderen dat invloed heeft op watergebruik. Met boetes, nudging, het inperken van keuzes, het instellen van gebruikslimieten, met waterbudgetten voor bedrijven en met lokale zuiveringssystemen.

Opvallend

- Flevoland wordt het brein van de wereld. Er komt een enorm datacenter onder water (voor koeling) waar alle kennis van iedereen is opgeslagen. Een deel van Flevoland wordt teruggegeven aan het water. Landbouw kan dan op het water worden gevoerd en zelf wonen we drijvend en happy in onze eigen 'blue zone' (regio waar je gezond oud wordt).
- We moeten op zoek naar een fundamenteel andere kijk op water. Meer circulair en met respect voor de wereld. Dat moet de huidige economische blik en technologische oplossingen vervangen.
- Water behandelen als rechtspersoon.
- We moeten gaan voor drinkbare rivieren. Li An Phoa is hiermee bezig en zij is een mooie inspiratiebron.
- We gaan water transporteren via de dan overbodige gasleidingen.
- We gaan met watertransport energie opwekken.
- We gaan door goed beheer van koud en warmer water de temperatuurstijging beperken.

Wat worden de grote vragen?

- Hoe gaan we zorgen dat de vervuiler ook echt de rekening krijgt, zolang vervuiling nog steeds toeneemt en ook het aantal stoffen waarvan we niet weten wat het effect op de lange termijn zal zijn?
- Hoe zorgen we voor de fundamentele verandering in gedrag rond watergebruik?

Veel genoemde bekende feiten en trends

- Er is bewustwording nodig dat ons eetpatroon moet veranderen: minder vlees en vis, meer groente.
- Er komen kortere ketens tussen voedselproducent en voedselconsument.
- Voedsel produceren zonder bestrijdingsmiddelen komt steeds vaker voor.
- Onze relatie met eten verandert. Er komt meer waardering voor goed voedsel. Motto's als 'Mijn lichaam, mijn tempel' en 'Je bent wat je eet' veranderen de vraag naar voedsel.
- Verticaal voedsel verbouwen wordt normaal in de toekomst. Nu al zijn er slaflats.
- Importeren en exporteren van voedsel wordt minder, omdat het te duur wordt en niet klimaatverantwoordelijk is.
- De tussenhandel verdwijnt. Meer rechtstreeks bij boeren(coöperaties) je voedsel halen.

Veel gedeelde angsten

- Door klimaatverandering (droogte, overstromingen enzo) gaan oogsten mislukken.
- Als we afhankelijk zijn van ons eigen klimaat (overstromingen, droge zomers enzo), betekent dat een slechte opbrengst en mogelijk honger.

Veel gedeelde hoop

- Plantaardig/vegan eten wordt het nieuwe normaal.
- Het gebruik van robotisering/drones (in plaats van traditionele machines) maakt doorontwikkeling mogelijk naar landbouw die minder belastend is voor de bodem.
- We gaan veel preciezer voedsel produceren met pixellandbouw. Dat is op nog kleinere oppervlakken dan strokenlandbouw: kleine vakken met verschillende gewassen.
- We gaan meer produceren naar (lokale) behoefte.
- Landbouw en natuur komen samen.
- Water en dijken zijn geen harde grenzen meer, maar vormen verbindingen voor het ecologische landschapssysteem.

Veel gehoorde oplossingen voor natuurlijk voedsel om de hoek

- We moeten diverse soorten voedsel telen om de risico's op mislukte oogsten te verminderen.
- Voor een duurzaam voedselsysteem haal je de meeste winst uit de eiwittransitie: van dierlijke eiwitten naar plantaardige eiwitten.

Wat worden de grote vragen?

- Hoe zorgen we voor voldoende ruimte voor de landbouw?
- Hoe vinden we een nieuwe balans tussen landbouw en woningen, als de bevolking groeit?
- Wat wordt de positie van Flevoland als voedselbron lokaal of in de wereld?
- Wat willen we exporteren? Wat willen we voor ons eigen land produceren?
- Is lokaal voedsel een sprookje?
- Wat moet er NU gebeuren om te zorgen voor voldoende, gezond voedsel op de lange termijn?
- Hoe krijg je de eiwittransitie in een stroomversnelling?

Voedsel van morgen

Natuurlijk
voedsel om
de hoek

Veel gedeelde waarden voor het voedsel van morgen

- Iedereen moet toegang hebben tot gezond en betaalbaar voedsel.
- Ons voedsel moet bijdragen aan een gezonde balans tussen landbouw en natuur.
- Zorg voor bodem en water zijn de basis van ons bestaan.

Opvallend

- Het ruimtegebruik gaat veranderen. Er komt meer grond vrij doordat we meer gaan vliegen en er zullen dus minder wegen nodig zijn.
- Er ontstaat meer harmonie: samen met de natuur leven, zoals ook in voedselbossen.
- Iedereen gaat moestuinieren: zo nodig op het dak of balkon, in huis of op het water. Zo leren we voedsel weer echt waarderen. Er komen voedselverbouwcoaches, zodat iedereen het kan leren. Drukke mensen hebben een groentenanny.

Voedsel van morgen

De landbouw-techcampus

Veel genoemde bekende feiten en trends

Innovatie zorgt voor:

- Verticale landbouw (gewassen telen in lagen, zoals de slaflats.)
- Een gezonde bodem.
- Vernatting.
- Dat we kunnen omgaan met zowel droogte als met een overvloed aan water.

Veel gedeelde angsten:

- Als we zelf geen voedselproducent zijn, kunnen we ook geen kennis vermarkten. Laat dus kennis- en innovatie-initiatieven samenwerken met de praktijk.
- We moeten niet vanuit een superioriteitsgedachte kennis gaan delen met de rest van de wereld.

Veel gedeelde hoop

- Elke wijk produceert zelf voedsel en haalt aanvullend uit de eigen regio.

Veel gedeelde waarden voor de landbouw van morgen:

- Onze kennis moet open en toegankelijk zijn voor de hele wereld.
- We moeten voedseltekorten voorkomen.
- Ons voedsel moet een kleine milieubelasting vormen (een kleine footprint).
- Uit deze waarden moeten we een verdienmodel ontwikkelen.

Veel gehoorde oplossingen voor de landbouw van morgen

- Internationale samenwerking op het gebied van kennis en innovaties is waardevol, wanneer dit vorm krijgt in een horizontale uitwisseling met respect voor lokale kennis en tradities. (Voorkom zendelingengedrag).

Opvallend

- Op basis van hoe we hier in de toekomst omgaan met weersinvloeden, kunnen we kennis exporteren naar het buitenland.
- Elke wijk een eigen kas die verwarmd wordt met duurzame energie en dat zelfs kan opwekken. De warmte die wordt geproduceerd, gaat naar zowel het verwarmen van woningen als naar voedselproductie.

Wat worden de grote vragen?

- Moet de Flevolandse unieke grond, die zeer productief is en gericht op akkerbouw en export, wel plaats maken voor focus op voedselkennis?
- Wat betekent de transitie naar plantaardig voedsel, terwijl er ook meer druk ontstaat op de natuur en de energiebehoefte groei door bevolkingsgroei, verstedelijking en groeiende welvaart?
- Hoe deel je internationaal kennis en innovatie, zonder de oude Westerse mentaliteit van 'wij vertellen wel hoe het moet'?
- Hoe zorg je ervoor dat het delen van kennis en innovaties het belang dient van het verkleinen van de milieubelasting en het tegengaan van voedseltekorten?
- Hoe ver kun je gaan in het overstappen op kennis en innovatie? Je moet wel kunnen testen in de praktijk om kwalitatieve informatie te kunnen verstrekken.

Veel genoemde bekende feiten en trends

- Modulaire woningen zijn mogelijk. De eerste vormen bestaan al.
- Robotica neemt verzorgende taken op zich. Mensen blijven 'warme' zorg verlenen.

Veel gedeelde angsten

- Er is angst voor woningnood.
- Het aantal (zeer) oude mensen groeit hard en dementie komt veel vaker voor.
- Technologie kan ontzorgen of voorzien in een zorgbehoefte, maar werkt niet altijd en brengt risico's met zich mee voor privacyschending en datalekken.

Veel gedeelde hoop

- De woonomgeving vergroent en verduurzaamt. Samen met de natuur leven wordt normaal.
- Participatie in de samenleving groeit. Het wordt normaal om naar elkaar om te zien.
- Mantelzorg gaat veranderen, wordt minder individueel. Het wordt normaal om met z'n allen de zorg voor kwetsbare mensen te delen. Het is niet meer zorgen voor je eigen ouders, maar een gedeelde zorg voor mensen die het nodig hebben.

Veel gedeelde waarden voor wonen

- Waardigheid, zelfvoorziening en duurzaamheid zijn drie belangrijke waarden voor 2050 voor het omgaan met woonruimte.
- Iedereen heeft recht op een goede woonplek.
- Keuzevrijheid is een belangrijke waarde voor wonen.
- Gevarieerd aanbod aan woningen is belangrijk.

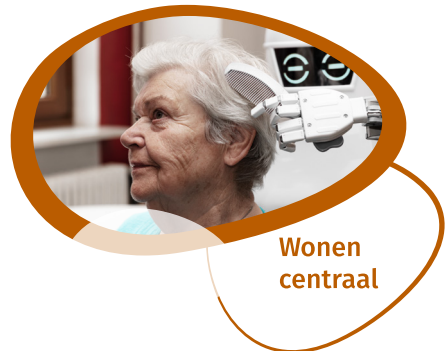
Veel gehoorde oplossingen voor voldoende woningen en een aantrekkelijke woonomgeving en toegang tot zorg

- De doorstroming op de woningmarkt moet worden bevorderd.
- We creëren kleine leefgemeenschappen die beschikken over alle voorzieningen.
- Mensen gaan veel meer voor elkaar zorgen. Dat wordt normaal.

Wat worden de grote vragen?

- Hoe beschermen we data/privacy als er veel technologie in woningen zit?
- Hoe garandeer je zelfbeschikking als technologie vertelt wat goed voor je is?
- Hoe zorgen we voor menselijk contact in de zorg, terwijl technologie en robotisering noodzakelijk blijken, door de toenemende vergrijzing en dementie?
- Hoe maken we modulair wonen mogelijk en zorgen we voor draagvlak?
- In welke mate kunnen we nog 'individueel' wonen in 2050? Moeten we naar collectieve woningen en/of collectieve voorzieningen toe?

Wonen & werken

Woon- en leefvoorzieningen

Opvallend

- We wonen in 2050 allemaal in een soort ballon. Meerdere ballonnen vormen met elkaar een cluster. Je kunt wisselen van cluster. Als je zorg nodig hebt, dan haken we je aan bij een zorgvoorziening.
- Er komen combinaties van verschillende woonconcepten op één plek. De mensen die daar wonen, zorgen voor elkaar. Er zijn woonboerderijen, VR-ruimtes. Mensen gaan kleiner wonen en hebben dus meer keuze.
- We krijgen woningen die net zo makkelijk aan te passen worden als bij Lego.

Veel genoemde bekende feiten en trends

- Werken wordt steeds meer onafhankelijk van locatie en tijd.
- Woningen schaarste komt door gebrek aan ruimte en bouwmaterialen.
- Er is een herwaardering gaande van MBO-beroepen.
- We gaan minder reizen met auto's of het openbaar vervoer, doordat meer mensen (deels) thuis werken. Dat scheelt energie.
- Leegstaande panden (zoals kantoren en winkels) worden betrokken bij plannen om woningen te creëren.
- Verzorgingshuizen komen terug, omdat mensen te goed zijn voor verpleeghuizen en daar onnodig bedden bezetten, terwijl ze niet meer zelfstandig kunnen wonen.
- Tijd- en plaats-onafhankelijk werken zal effect hebben op de betaalbaarheid van woningen in de stad. Het is nog onzeker welk effect dat zal zijn.

Veel gedeelde angsten

- Er treedt (meer) vertroebeling op tussen de echte en de virtuele wereld.
- Het is moeilijker om te zorgen voor een goede balans als wonen en werken in de privésfeer meer worden gemixt.

Veel gedeelde hoop

- Er komt meer waardering voor mantelzorg en vrijwilligerswerk.
- Er ontstaat een nieuwe balans in werken en inkomen. Het wordt eerlijker.
- De bereidheid gaat groeien om meer te betalen voor de maatschappelijke waarden van activiteiten die mensen ondernemen.
- Er ontstaat een economie die meer is gestoeld op ruilhandel en het delen van gebruiksvoorwerpen.
- Er ontstaan nieuwe woonvormen die meer ruimte bieden aan gemeenschappen die hun eigen samenleving vormgeven.
- Mensen gaan in de toekomst minder werken: 2, 3 of 4 dagen in plaats van 5.
- Drones verplaatsen goederen.
- Dankzij technologie (VR-brillen) wordt er meer werk op afstand mogelijk.
- De wereld wordt mooier met ruilen, is vriendelijker en veroorzaakt minder conflicten.

Veel gedeelde waarden voor werken en bijdragen aan de maatschappij

- Eerlijkheid, rechtvaardigheid en zelfbeschikkingsrecht zijn belangrijk bij het invullen van en sturen in wonen en werken.
- Iedereen heeft recht op een goede woning in een gezonde leefomgeving.
- Er komt een basisniveau van wonen dat voor iedereen beschikbaar is.
- Keuzevrijheid en de ruimte om zelf te bepalen waar en met wie je woont is een belangrijk uitgangspunt.
- Wie meer verdient of meer van z'n inkomen aan wonen wil besteden, kan extra's organiseren in aanvulling op het basisniveau dat er voor iedereen is.

Wat worden de grote vragen?

- Hoe voorkomen we dat samenlevingsconcepten (verschillende leefgemeenschappen) eilanden worden die iedere verbinding met andere groepen verliezen of zelfs afsnijden?
- Hoe waarderen we werk? Waar wordt bepaald wat de waarde is van je bijdrage aan de samenleving? En wie bepaalt welk inkomen je krijgt?
- Hoe zorgen we voor gelijke kansen op een redelijk goede woning?
- Hoe zorgen we voor een gezonde leefomgeving?

Wonen & werken

De evolutie van werk

Veel gehoorde oplossingen voor wonen en werken

- CO₂-uitstoot moet worden gekoppeld aan de plicht om bomen te planten.

Opvallend

- De groene gevels van woningen gaan we koppelen aan verticale landbouw.
- Woningen worden zo flexibel, dat je ze bijna net zo makkelijk aanpast alsof ze van Lego zijn gemaakt. Je kunt je woning ook makkelijk verhuizen naar een andere gemeenschap, al naar gelang je behoefte tijdens je leven.
- Als je geld verdient, omdat je bijdraagt aan de samenleving, wie bepaalt dan wat een waardevolle bijdrage is? Iedereen is van waarde!

Veel genoemde bekende feiten en trends

- Europa en het mondiale krachtenveld krijgen meer invloed.
- Tegelijk raken machtsstructuren versnipperd en zet de individualisering door.
- Algoritmes worden steeds invloedrijker en digitalisering zet door. Dat heeft positieve kanten (het is makkelijker om toegang te krijgen tot allerlei kennis- en informatiebronnen en er is meer transparantie over hoe besluitvorming tot stand komt) en negatieve kanten (de beschikbaarheid van persoonlijke data maakt het mogelijk voor de overheid om te sturen op gedrag en veel meer toezicht te houden dan wenselijk of noodzakelijk).

Samen leven

Lang leve
het volk!

Over machtsstructuren en besluitvorming

Veel gedeelde hoop

- Mensen krijgen echt de ruimte om zelf te bepalen wat goed voor ze is en wat ze nodig hebben. Ze kunnen dan ook in die behoeften voorzien.
- De politiek slaagt erin de lange termijn centraal te zetten in het maken van plannen. Het wordt normaal om besluitvorming te toetsen op hoe die uitwerkt voor de 7e generatie na ons.

Veel gedeelde angsten

- De polarisatie in de samenleving zet verder door en leidt tot sociale ontwrichting.
- De daling van het vertrouwen in de overheid zet door. Mensen geloven niet meer dat de politiek en de overheid als geheel het gezamenlijk belang dienen.
- De mate waarin mensen zich focussen op het eigen belang, neemt toe. De bereidheid tot het sluiten van compromissen neemt af.
- De media (sociaal en traditioneel) krijgen nog meer invloed op besluitvorming. Nepnieuws krijgt nog meer invloed. Dat leidt ertoe dat keuzes niet worden gebaseerd op feiten, maar op likes en het mobiliseren van de massa.
- Er treedt verdere versplintering en verharding op in de politiek, waardoor samen besturen (nog) moeilijker wordt.
- Wie de grootste mond heeft, wint het in publieke debat.
- Algoritmes beïnvloeden alles, terwijl we slecht zicht hebben op de afwegingen die daarin zijn verwerkt.
- Via technologie wordt ons gedrag gestuurd/gecontroleerd, zoals via persoonlijke data en cameratoezicht met gezichtsherkenning.
- De samenleving wordt volledig geïndividualiseerd. Besluitvorming wordt competitief ingericht rondom schaarste: de sterkste/slimste wint toegang tot schaarse goederen. Door de onderlinge strijd ontbreekt het aan gezamenlijke opgaven om als samenleving aan te werken.

Veel gedeelde waarden voor de inrichting van machtsstructuren en besluitvorming

- Democratie moet veel directer worden
- Mensen moeten directe betrokkenheid hebben bij besluitvorming.
- Iedereen mag natuurlijk een mening hebben over een voorstel (een negatief oordeel dus). Maar daar mag je het niet bij laten. Je moet dan ook met een alternatieve oplossing komen. Dan volgt onderzoek naar de voor- en nadelen van de verschillende oplossingen. Op basis van de uitkomst van het onderzoek, volgt een afgewogen besluit.

Veel gehoorde oplossingen voor een verbetering van machtsstructuren en besluitvorming

De democratie krijgt nieuwe vormen voor directe democratie, zoals

- burgerraden,
- referenda,
- een roulatiesysteem voor besluitvorming door mensen die op basis van loting de bevolking vertegenwoordigen
- digitale vormen van burgerraadpleging.
- Dat alles is erop gericht om samen oplossingen te vinden voor de grote vraagstukken.
- We gaan jongeren veel meer betrekken in politieke besluitvorming, zowel vanwege hun kijk op de maatschappij/samenleving als om de samenleving als geheel te kunnen betrekken.

Opvallend

- We kunnen het voorbeeld van IJsland volgen. Daar hebben burgers meegeschreven aan een nieuwe grondwet. De inwoners zijn niet afhankelijk van een politiek programma en hoeven niet te worden verkozen. Vergelijk het met de collectiviteit van Wikipedia 2.0. Stel, mensen krijgen meedenkverlof van bedrijven. Je betreft experts erbij. Eerst gaat iedereen lokaal bepalen wat ze willen bereiken en hoe. Vervolgens wordt een kleine groep uitgekozen om het landelijk te doen.
- De huidige politieke systemen gaan verdwijnen. De individuele stem van bewoners krijgt meer invloed en kan laagdrempelig worden uitgebracht. Als je koffie gaat halen, kun je meteen ook even stemmen.
- De overheid houdt op te bestaan. Iedereen krijgt een stukje land, maar groepsvorming of selectief zijn in de contacten die je onderhoudt, is verboden.
- De sterke leider komt terug. Die neemt op basis van algoritmen goede, heldere besluiten. Geïmplanteerde chips (die mensen altijd met zich meedragen) voeden de algoritmen op basis waarvan de leider besluiten neemt.

Wat worden de grote vragen?

- Wie beslist als de besluitvorming verandert en er meer betrokkenheid en inspraak is? Kunnen we toegroeien naar gegund leiderschap?
- Hoe voorkomen we dat minderheden worden genegeerd?
- Hoe voorkomen we dat juist de mondige of invloedrijke minderheid te bepalend is?

Veel genoemde bekende feiten en trends

- Polarisatie groeit.
- De invloed van complottheorieën neemt toe.
- Mensen leven in een eigen (internet)bubbel.
- De overbevolking groeit door.
- De kloof tussen laag en hoog opgeleiden/'haves' en 'have nots' wordt groter.
- De rol van religie verandert. Ontkerkelijkheid zet door.
- We blijven vergroenen en de ecologische voetafdruk wordt kleiner.
- De internationalisering zet verder door.

Samen leven

Over gemeenschapsvorming

Veel gedeelde angsten:

- Kunstmatige intelligentie kan te slim worden en daardoor bedreigend zijn voor onze manier van leven.
- We gaan gesegregeerd wonen, waarbij mensen nauwelijks meer contact hebben met mensen uit andere buurten of wijken of, erger, waarbij verschillende groepen elkaar veroordelen en bestrijden.
- Het lukt niet om polarisatie, segregatie en verdringing tegen te gaan.

Veel gedeelde hoop

- Als er nieuwe gemeenschappen ontstaan rondom identiteit, krijg je de vrijheid je daar aan te sluiten waar je jezelf/anders kunt zijn. Je kunt binnen zo'n groep makkelijk verbinding maken met anderen.
- Woontorens met een eigen cultuur die (grotendeels) zelfvoorzienend zijn, kunnen zorgen voor: sociale interactie, een groene en gezonde woonomgeving, zorg dichtbij voor wie dat nodig hebben, een vanzelfsprekend kader voor maatschappelijke inzet (al dan niet verplicht) en gemeenschappen die zelf verantwoordelijkheid nemen voor hun voorzieningen (energie, water, groen).

Veel gedeelde waarden voor de samenleving van de toekomst

- Mensen moeten keuzevrijheid hebben om zich aan te sluiten bij gemeenschappen, over te stappen van de ene naar de andere of er ook weer uit te stappen.
- Gemeenschappen moeten een onderdeel blijven van een groter geheel.
- Er moeten voor jongeren altijd meerdere plekken zijn waar ze zich kunnen uiten en zich veilig voelen.
- Verbinding/verbondenheid is nodig op allerlei gebieden. Dat moet worden gestimuleerd en mag niet vrijblijvend zijn.
- Mensen moeten zich weer eigenaar van/verantwoordelijk voor hun eigen leefomgeving voelen en de toekomstbestendigheid daarvan.

Veel gehoorde oplossingen voor het vormgeven aan de samenleving

- De terugkeer van gemeenschapsgevoel.
- Een samenleving waarin het vanzelfsprekend is dat je je voor elkaar inzet.
- Een samenleving die in harmonie leeft met de natuur
- Een samenleving waarin mensen gezamenlijk verantwoordelijkheid (kunnen) nemen voor hun eigen leefomgeving.

Opvallend

- We gaan onder water wonen.
- We gaan de lucht in bouwen.
- Denken over andere woonvormen gaat samen met denken over andere waarden die wij belangrijk vinden.

Wat worden de grote vragen?

- Gaan we toe naar een samenleving vol scheidslijnen? Of naar een samenleving vol verbinding?
- Hoe vinden we (verbindende) zingeving? En kan spiritualiteit daarin een rol spelen?
- Als zich gemeenschappen vormen rondom identiteit/in bubbels, voedt dat dan polarisatie, racisme, haat? Of zorgen ze juist voor rust met gelijkgestemden, waardoor er weer ruimte ontstaat voor gesprek met andere groepen? Zijn er minimum normen nodig waarin al die gemeenschappen zich moeten houden?
- Hoe zorg je voor verbinding en tolerantie naar elkaar, als er meer kleine (homogene) gemeenschappen ontstaan?
- Hoe zorgen we ervoor dat alle geluiden gehoord worden en een plek krijgen?
- Hoe voorkomen we dat de samenleving uiteenvalt in groepen die het goed hebben (haves) en groepen die van alles tekort komen (have not's)?

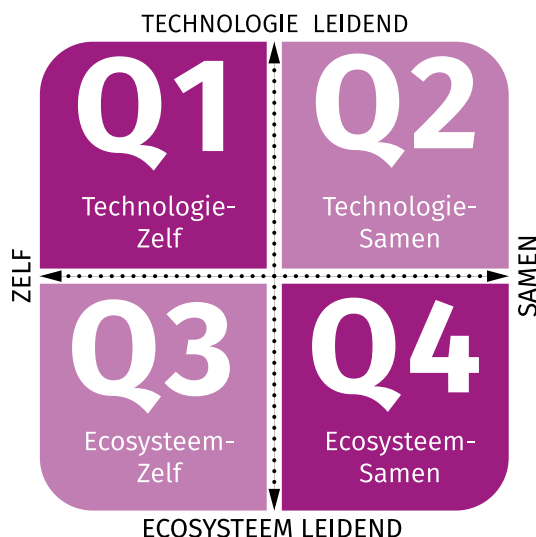

Hoofdstuk 2: Ordening van de oogst

Na 42 sessies met groepen van twee tot zes personen, na het noteren van de dromen, hoop, angsten en toekomstverhalen van ongeveer 200 mensen uit allerlei organisaties uit de Flevolandse samenleving, ligt er een rijke oogst. Daar heeft u in het eerste hoofdstuk een dwarsdoorsnede van gezien.

De vraag is welke lijnen zich in die rijkdom aftekenen. Wat zie je, als je door je oogsharen kijkt naar het geheel? We zijn gekomen tot een ordening langs twee lijnen. De eerste is het spectrum dat loopt van toekomstbeelden waarin het ecologisch systeem leidend is tot de verhalen waarin technologie leidend is. De tweede lijn is die van individualisme en collectivisme. Wordt het ieder voor zich (dat kan ook betekenen: 'Flevoland voor de Flevolandse')? Of juist samen voor ons allen (ook: 'Flevoland neemt verantwoordelijkheid voor het eigen aandeel in de mondiale opgaven')? We hebben deze lijn 'zelf' en 'samen' genoemd.

Door deze twee lijnen te combineren tot een assenkruis, ontstaan er vier kwadranten (Q) die helpen om de totale oogst te ordenen.

Technologie leidend en zelf

Technologie roept beelden op van zowel angstige als hoopvolle ontwikkelingen. In dit kwadrant komen daarom angst en hoop, optimisme en pessimisme samen.

De houding van de optimist: *"Er is genoeg technologische expertise in deze regio die vernieuwingen kan brengen om de grote problemen aan te pakken, bijvoorbeeld bij de beveiliging van het land tegen de zee en ander water."*

De pessimist zet daar tegenover: *"Alle hoop wordt gevestigd op technologie en daardoor komen we niet tot een echte systeemverandering. We gaan door met ons economisch systeemdenken en dus met groeien, vanuit de aanname dat we alle problemen met technologie kunnen oplossen."*

Het hangt van ieders blik af, hoe onderstaande citaten overkomen. Zijn het voorbeelden van het soort creatief en innovatief denken dat we nodig hebben om de problemen aan te pakken die onze toekomst bedreigen? Of bewijzen ze hoezeer mensen zich op het dwaalspoor begeven van het ontorechte technologie-optimisme?

- Er worden mechanische insecten ontwikkeld, als er te weinig wilde insecten zijn voor bestuiving van onze gewassen.
- We zijn in staat zelf weer ijsbergen te maken, waardoor er nieuwe voorraden ontstaan van zoetwater en de opwarming van de aarde wordt tegengegaan.
- Het vlees dat we eten komt uit de 3D-printer.
- We hebben dan precisievoeding. We eten wat ons eigen lichaam nodig heeft. Daar hebben we inzicht in doordat er voortdurend wordt geanalyseerd wat je lichaam nodig heeft, verbruikt, wat er te veel is of waaraan je een tekort hebt. Je smartwatch voert die analyses uit en stuurt de samenstelling van je voedsel aan.
- Traditionele landbouwmachines verdwijnen en robots bewerken het land en kunnen dat dag en nacht, onafgebroken doen. Floriade laat al voorbeelden zien van pixelfood: gewassen helpen elkaar en de robot weet precies wat waar moet staan. Door precies te produceren in opdracht van de afnemer(s), kan de agrariër precies leveren wat gewenst is. Zo voorkomen we verspilling en creëren we een eerlijke prijs voor de producten.
- Het monitoren van allerlei basisaspecten van gezondheid zet door: bloeddruk, gewicht en zo. Daardoor neemt de kennis over de eigen gezondheid enorm toe. Preventie en zelfbehandeling gaan veel meer een rol spelen. De huisarts heb je voor heel veel zaken niet meer nodig, omdat al bekend is wat er moet gebeuren. Er komt meer rechtstreekse zorg en meer zelfzorg. Kunstmatige intelligentie gaat veel meer betekenen, omdat wat er nodig is zo persoonsgebonden is, dat het voor mensen niet meer goed bij te houden is. Dankzij virtual reality wordt het bovendien heel gewoon elkaar te ontmoeten zonder fysieke nabijheid. Daarmee wordt ook de zorg die je nog wel nodig hebt, anders. Een digitale dokter wordt gewoon. Een robotchirurg ook.
- Je moet genoeg data kunnen gebruiken om apparaten voor eerste levensbehoefte te laten functioneren. Bijvoorbeeld de spiegel die je vertelt hoe gezond je bent of de voedselprinter die je eten bereidt. Dat moet je niet inperken met een dataplafond.
- Ontwikkel iets dat laat zien welke stoffen al in je eigen lichaam zitten en hun effect op je gezondheid. En laat zien waar ze vandaan komen, bijvoorbeeld aluminium via je deodorant. Zo helpt de techniek je gezonder te worden.
- Technologische innovatie kan helpen bij efficiënt ruimtegebruik door de landbouw. Zo wordt het mogelijk voedsel te verbouwen op andere plaatsen: op, aan en in gebouwen, in containers, in lagen, op zee, op het water (**Rotterdam: koeien op een boot**). Dankzij die nieuwe locaties en, waar nodig, goed kunstlicht, zijn er minder akkers nodig met minder gebruik van gif en water. Dankzij het 'binnen' verbouwen is de afhankelijkheid van weer en klimaat minder. Tegelijk kunnen we de veranderende omstandigheden beter benutten. Zo kunnen we rijst gaan telen (het wordt warmer en natter). De techniek van champignons kweken (zonder dat het in de grond zit) gaan we ook bij andere gewassen toepassen. We kunnen zo gestapeld produceren in landbouwtorens.

De rode draden die naar voren komen in de opbrengst binnen dit kwadrant zijn:

1. Er ontwikkelt zich (noodgedwongen) een andere dominante levensstijl. Dit zie je terug in verhaalelementen als:

- Er komen individuele quota voor watergebruik: ieders waterbudget wordt gebaseerd op de uitgangspunten: iedereen kan voorzien in de eigen basisbehoeften (waarin wel maatwerk mogelijk is om gezondheidsredenen) voor een redelijke prijs. Luxe gebruik wordt duur, omdat de echte prijs wordt doorberekend.
- Er komen beperkingen van de keuzevrijheden die de draagkracht van het natuurlijk systeem te boven gaan.
- Er ontstaan andere voedselpatronen. Eten op maat wordt normaal, zowel op maat voor de behoeften

van ieders lichaam en gezondheid, als op maat om verspilling tegen te gaan. Technologie zorgt ervoor dat het 'juiste' op tafel komt en ieder binnen krijgt wat nodig is.

- Mantelzorg gaat veranderen, wordt minder individueel. Het wordt normaal om met z'n allen de zorg voor kwetsbare mensen te delen.
- Mensen krijgen echt de ruimte om zelf te bepalen wat goed voor ze is en wat ze nodig hebben. Ze kunnen dan ook in die behoeften voorzien.

2. Het is belangrijk dat mensen zich veel meer **bewust worden** van de gevolgen van hun leefstijl voor zichzelf en hun leefomgeving en het effect op de toekomstige wereld. Dat spreekt uit fragmenten zoals:

- We gaan kinderen van jongs af aan bewust maken van de norm dat je niet vervuilt.
- Mensen moeten zich veel meer bewust worden van wat er met hun eigen lichaam gebeurt. Gezondheid ontwikkelt zich dan van zorg naar preventie. Je eet je gezond en beweging hoort er vanzelfsprekend bij, doordat het gewoon wordt te wandelen en te fietsen naar alles waar je moet zijn. Technologie ondersteunt dat door gegevens over voeding, beweging en gezondheid bij te houden, te analyseren en feedback te geven.
- Iedereen mag natuurlijk een mening hebben over een voorstel (een negatief oordeel dus). Maar daar mag je het niet bij laten. Je moet dan ook met een alternatieve oplossing komen.

3. Mensen gaan individueel of collectief veel meer zelf de verantwoordelijkheid nemen voor zaken als besluitvorming, nutsvoorzieningen en voedselproductie.

- Huishoudens of wijken worden verantwoordelijk voor hun eigen waterzuivering.
- Overal komen (kleinere) vormen van zelf energie opwekken. Ieder huishouden of wijk is minimaal zelfvoorzienend, met behulp van minikerncentrales, kinetische energie of (flexibele) zonnepanelen op allerlei denkbare oppervlakten.
- Technologische mogelijkheden (stemmen per app) en andere vormen van participatie maken het makkelijker grotere groepen te betrekken bij de besluitvorming.
- Technologische innovaties worden online bewust ingezet om verdeling en destabilisering aan te jagen. Dankzij technieken als deep-fakes, de 'metaverse' en meer wordt het steeds makkelijker nepnieuws te verspreiden dat complotdenken aanjaagt. Dat leidt weer tot verder gaande individualisering, afnemend gezag van instituties en polarisatie. Dat alles bedreigt onze manieren van samenleven.
- Elke wijk produceert zelf voedsel en haalt aanvullend uit de eigen regio.

Technologie leidend en samen

In dit kwadrant overheerst de optimistische blik op technologie die vaak wordt gecombineerd met plannen om het goede te doen voor velen.

- We gaan kunstmatig regen opwekken om droogte tegen te gaan.
- Er komen fabrieken die overal ter wereld zeewater omzetten in drinkwater, zodat er nergens meer een tekort aan drinkwater hoeft te zijn.

- We kunnen weer volop reizen, ook met het vliegtuig, want er zijn dan duurzame brandstoffen en het levert dus geen vervuiling meer op.
- We gaan als EU gezamenlijk werken aan het afsluiten van de Noordzee. Zo kun je een strategie van landverdediging structureel borgen. Dat nieuwe binnenwater maakt een blauwe economie mogelijk met eiwittransitie, viskweek en een op water gebaseerd energiesysteem (denk aan energie uit golfslag, uit contrast tussen zout en zoet water, uit stroming).
- Het is altijd mooi weer, want we geo-engineeren het weer en maken dat het alleen 's nachts regent.

De rode draden die naar voren komen in de opbrengst binnen dit kwadrant zijn:

1. We passen ons aan de veranderende omstandigheden aan en zetten daarbij technologie in.
  - Kennis en innovatie gebruiken om te beschermen tegen stijgende zeespiegel: we leven straks (deels) op en/of onder water (**Venetië**) en sluiten de Noordzee af.
  - We zetten robotisering en drones in om het werk van traditionele landbouwmachines over te nemen. Dat maakt een doorontwikkeling van de landbouw mogelijk, zodat die beter binnen de grenzen van het ecologische systeem kan blijven.
  - We gaan meer tijd- en plaatsbewust werken, zodat we minder hoeven te reizen. We zetten technieken als virtual reality en holografie in om ook op afstand in contact te blijven en op afstand te kunnen werken.
  - We zetten nieuwe technieken in om te voorzien in de (drink-)waterbehoefte. We reinigen het water dat is verontreinigd (met PFAS, plastic soep, verzilting, medicijnresten en bestrijdingsmiddelen) met nieuwe technieken, zoals met plastic etende bacteriën of nieuwe vormen van filtering. Ook drones en microscopische robots gaan helpen bij het zuiveren van water. We kunnen nieuwe waterbronnen aanboren, zoals door het opvangen van condens of het creëren van nieuwe ijsbergen.

- Andere vormen van voedselvoorziening: (**Rotterdam: koeien op een boot**) via genmodificatie zorgen we voor gezondere of sterkere gewassen. We gebruiken innovaties als kweekvlees en 3D-printers voor voedsel. Er komen groentefabrieken, waar groente in lagen wordt geproduceerd, los van de bodem.
2. We zetten technologie in om ons onafhankelijk(er) te maken van onzekere, veranderende omstandigheden.
    - We creëren containers waarin we voedsel kunnen verbouwen onafhankelijk van de weers- of bodemomstandigheden van de plek waar ze worden neergezet.
    - We exporteren kennis en delen technologische oplossingen zonder koloniaal te doen. We creëren open verbindingen met rest wereld en gaan open en onbaatzuchtig delen, waarbij we over en weer van elkaar kunnen leren.
    - We gaan de Lego-techniek inzetten om woningen, werkplekken en gemeenschappen te bouwen. Zo kunnen we circulair, klimaatbestendig en modulair bouwen, maar vooral ook flexibel. We kunnen dan woningen of andere gebouwen aanpassen aan de individuele of collectieve behoefte. Maar ook aan bijvoorbeeld de waterrealiteit (verplaatsen bij grote droogte of overstromingsgevaar).
  3. We jagen gewenste innovatie aan om onze maatschappelijke doelen te bereiken.
    - We stimuleren bedrijven om hun productie aan te passen, zodat die (beter) binnen de draagkracht van het ecologisch systeem past. Dat kan door normering (de bedrijfstaknorm wordt vastgesteld op het niveau van de zuinigste producent) of stimulering (via het beprijsen van bijvoorbeeld CO₂) of door co-creatie, waarbij de overheid kaders stelt en de bedrijfstak zelf uitwerkt hoe daaraan kan worden voldaan.

Ecosysteem leidend en zelf

In de verhaallijnen waarin het ecosysteem leidend is, komen veel elementen voor, die iets zeggen over de centrale waarde van dit kwadrant: het leven binnen de mogelijkheden van het natuurlijk systeem.

- Innovaties zijn zeker mogelijk door het ecosysteem leidend te laten zijn. In Nederland kan dat bijvoorbeeld door te leren water vast te houden en de ruimte te geven.
- Iedereen krijg een waterrantsoen. In **Griekenland** is het al heel gewoon dat je een drinkwaterrantsoen hebt. Daar gaan wij ook naar toe.
- Voedsel wordt als medicijn: je eet je gezond. Gezonde voeding wordt het goedkoopst of zelfs een collectief goed.
- We leren vroegtijdig het gesprek te voeren met elkaar over vitaal ouder worden en over de dood. Mensen hebben grote behoefte aan een gezonde leefstijl. Minder en gezonder eten en meer bewegen! We gaan de budgetten voor gezondheid helemaal anders inzetten. Preventie in de vorm van een gezonde leefstijl wordt normaal. Er is dan veel minder inzet nodig voor het behandelen van ziektes. De focus ligt op gezond leven en gezond oud worden. Zoals het nu ook is in de **'Blue Zones'**, waar mensen veel langer gezond blijven. Zorg wordt dan een randverschijnsel. Dan heb je veel minder zorgmedewerkers nodig. Minder verpleegkundigen, minder fysiotherapeuten, minder specialisten. We werken ook aan acceptatie van de dood als een normaal onderdeel van een gezond leven.
- We laten ons inspireren door de webcams in de natuur, ooit begonnen bij het nest van de zeearenden in de Oostvaardersplassen, en door projecten als 'Adopteer een kip'. Zo herstellen we ook onze band met natuurlijk voedsel. Het wordt normaal om een persoonlijke relatie aan te gaan met een stukje land, met de bodemgesteldheid en biodiversiteit daar. Je adopteert een stukje boerenland en leert hoe het geheel van het

natuurlijke systeem bijdraagt aan de kwaliteit van je eigen voedsel. Ook met de boer hebben we een band. Je ziet (in het echt en digitaal) jouw groente groeien bij 'jouw' boer. En als je hebt gezien hoe het geoogst is, wordt je product met een drone afgeleverd. Zo ontstaat meer waardering en begrip voor de waarde van voedsel.

- We moeten leren leven met minder. Bij schaarste moeten er keuzes gemaakt worden. De angst is dat schaarste leidt tot stijgende prijzen en onderlinge concurrentie. Dat kan weer een voedingsbodem zijn voor wantrouwen en polarisatie.
- Schaarste helpt wel om de urgentie aan mensen duidelijk maken. Daardoor kan schaarste eraan bijdragen dat er daadwerkelijk keuzes worden gemaakt en dat er ruimte ontstaat voor radicale keuzes en een andere leefstijl.

De rode draad die naar voren komt in de opbrengst binnen dit kwadrant is:

1. We nemen de draagkracht van het natuurlijke systeem als uitgangspunt voor het inrichten van ons leven en onze samenleving.
  - We gaan meebewegen met het water: ieder huishouden zorgt zelf voor het opvangen, reinigen en zuinig gebruiken van water. De wet wordt aangepast om regenwater voor eigen verbruik mogelijk te maken. Groene daken worden de standaard, waarmee we water opvangen en zorgen voor verkoeling. In iedere wijk wordt ruimte gecreëerd voor het opvangen en vasthouden van water.
  - We moeten meer in harmonie werken met het systeem waar we mee te maken krijgen. Er worden dus nieuwe gewassen ontwikkeld die goed kunnen gedijen in het veranderende klimaat en gewassen die oorspronkelijk uit warmere landen komen, kunnen we nu zelf telen. Flevoland wordt warmer en natter, als gevolg van de klimaatverandering en de klimaatadaptatie en krijgt meer te maken met zilt water. Er ontstaan mogelijkheden voor meer rijstteelt in de vernalde delen in de provincie.

We ontwikkelen bovendien zilte gewassen, zoals zeekraal en zilte aardappels op de plekken waar zout kwelwater omhoog komt.

- Voor een duurzaam voedselsysteem haal je de meeste winst uit de overgang van ‘nadruk op dierlijke eiwitten (vlees, vis, melkproducten)’ naar ‘nadruk op plantaardige eiwitten (uit noten, peulvruchten en zaden). Dat is de eiwittransitie. We gaan ons erop focussen die transitie te versnellen.
- We richten ons op het bestuderen en benutten van de natuurrijkdom om nieuwe stoffen te creëren die niet schadelijk zijn. Diezelfde kennis benutten we om schadelijke stoffen te leren afbreken. Dat kan op allerlei manieren: met bacteriën, schimmels, planten of dieren. Het lukt om bacteriën in te zetten voor het verteren van plastics. Misschien vinden we schimmels die schadelijke chemische stoffen kunnen omzetten in onschadelijke bestanddelen.
- We bouwen alleen nog natuurinclusieve woningen, van natuurlijke en herbruikbare materialen, die water kunnen opvangen, opslaan en gebruiken. Water kan op een natuurlijke manier wegzakken in de bodem en in reservoirs, omdat er veel minder verharding is. Die woningen zijn niet zomaar energieneutraal, maar energieleverend.

Ecosysteem leidend en samen

Rechtsonder is het kwadrant met de verhaallijnen waarin het ecosysteem leidend is en gezamenlijkheid op één of andere manier een rol speelt. Hier ligt de nadruk dus ook meer op sociale aspecten.

- We gaan volop ruimte geven aan water. Dat zie je natuurlijk terug in het landschap: veel waterpartijen, moeraslandschap, meanderende waterwegen. Daarmee wordt Flevoland een aantrekkelijk gebied om te bezoeken. Het biedt nieuwe, economische mogelijkheden voor de toeristische sector. Er kan bijvoorbeeld een nieuw Nationaal Park komen: “de Flevoglades”.

Een gebied waar de Flevogator woont, want er is een krokodillenfarm. Je reist er rond met een hoovercraft. Er is natuurlijk ook een groot aquapretpark. Het gebied is aantrekkelijk voor cruiseschepen en festivals, door een groot strand en een waterboulevard.

- Zoals een autowasstraat veel minder vervuilend en veel zuiniger is met water en energie, zo gaan we ook een waterstraat voor mensen creëren: het badhuis moderne stijl. Daar komen allerlei verzorgingsmogelijkheden en het sociale aspect wordt ook belangrijk. Douchen als service en uitje.
- We keren het systeem van water-, landschaps- en bodembeheer om. Het landschap en het maaiveld groeien mee met de waterspiegel. De bodem is de grootste koolstof- en stikstofvanger. In plaats van het afgraven van hoog- en laagveen, laten we dat weer opstapelen. Er komt veel meer variatie in het landschap.
- We wonen allemaal in een soort ballon. Die kunnen flexibel met elkaar worden geclusterd tot een tros, zoals ook bij de ballonnenverkoper. Je kunt je ballon aanhaken bij het ene ballonnencluster en op een ander moment bij een ander cluster. Dat verhuizen doen we met teleportatie of met blimps. Als je zorg nodig hebt, kun je ook naar het zorgpunt. Dan wordt je ballon aangehaakt bij een zorgvoorziening. Hele gezinnen/families/drie generaties wonen bij elkaar. We worden heel oud, omdat we in de ballonnen een gezonde leefstijl hebben en de gezondheidszorg ook in een ballon wordt aangeboden. We helpen iedereen met datgene wat als probleem wordt ervaren. Dus als het erom gaat dat je er tegenop ziet om de zolder op te ruimen, dan krijg je gewoon opruimhulp.

De rode draden die naar voren komen in de opbrengst binnen dit kwadrant zijn:

1. De draagkracht van het ecologisch systeem van Flevoland (en van de planeet) stelt grenzen aan de gebruikruimte die er is voor mensen. We gaan ons leven en onze samenleving zo inrichten dat we die grenzen respecteren.

- We moeten zo omgaan met water dat er drinkbare rivieren ontstaan. Dat kan alleen door grensoverschrijdende samenwerking. Dat werkt door in het hele stroomgebied en op alle bronnen van vervuiling. We zetten in op het terugdringen van het gebruik van plastics, kunstmest, medicijnen en andere chemische stoffen. Vervuiling pakken we aan bij de bron en de vervuiler gaat echt betalen. We maken afspraken over het omgaan met afval en afvalwater. En zo werken we toe naar rivieren waar je uit kunt drinken.
- Er is veel meer biodiversiteit. Het natuurlijk systeem is zo gezond dat het zich zelf in stand houdt. Omdat we dat zo willen houden, is elke actie, elk project en elk besluit erop gericht bij te dragen aan de kwaliteit van het landschap en van het ecosysteem. Water en dijken zijn geen grenzen meer, maar verbindingen. Hekken worden heggen en wallen. Waterwegen hebben natuurlijke oevers. Alle bermen en tuinen zijn natuurlijk ingericht.
- Doordat de draagkracht van het ecologisch systeem bepaalt wat er wel en niet kan, kunnen we minder (snel) woningen bouwen. Daardoor blijft er schaarste aan woningen. Dit kan leiden tot verlies aan onderlinge solidariteit. Blijven we wel goed omgaan met mensen die lastiger mee kunnen komen in de samenleving?

2. We ontwikkelen collectief een andere blik op de wereld: Niet hoe de wereld er is om ons te dienen, maar hoe wij met respect moeten omgaan met het geheel. We leren zoeken naar oplossingen buiten economie of technologie om.

- We gaan zuiniger om met ruimte, zodat de verstedelijking niet leidt tot verdringing van natuur of van de productie van gezond voedsel.

Daarom gaan we kleiner wonen. Om dat mogelijk en aangenaam te maken, komen er meer collectieve ruimtes waar veel meer voorzieningen worden gedeeld in tegenstelling tot het huidige privébezit. Van wasmachines en vervoermiddelen, via badhuizen en gezamenlijke keukens tot gemeenschappelijke tuinen, sport- en werkruimtes, ruimte voor ontmoeting en ontspanning.

- We stappen af van bezit als primaire vorm en gaan veel meer delen. Dat geldt voor van alles, maar zeker ook voor wonen. We gaan veel flexibeler om met wonen. Daarbij is de belangrijkste afweging wat ieder van ons nodig heeft in enige periode in het leven. Mensen ruilen van woning als voor de een de nabijheid van bepaalde voorzieningen (tijdelijk) belangrijker is dan voor de ander.
- We gaan andere vormen van werk die een wezenlijke bijdrage leveren aan de maatschappij (bijvoorbeeld mantelzorg) op dezelfde manier waarderen als traditionele, economische arbeid. Je bijdrage aan de samenleving vormt de belangrijkste basis voor erkenning en waardering. Er komt meer aandacht voor zingeving en minder focus op inkomen. Er is het besef dat iedereen waarde heeft en inbreng levert aan de samenleving. Daarom komt er een basisinkomen.

3. Met de herkenning en erkenning dat een robuust natuurlijk systeem de voorwaarde is voor ons voortbestaan, komt ook erkenning van de wereldwijde onderlinge afhankelijkheid van natuurlijke systemen en van mensen. Daaruit komt het besef voort dat we moeten zorgen dat mensen overal op de wereld een goed leven kunnen opbouwen binnen de grenzen van dat natuurlijke systeem.

- Alle gemeenten in Flevoland investeren grootschalig in voedselbossen, collectieve voedselvoorziening (iedereen eropuit voor kersen, walnoten en nog veel meer). De openbare ruimte wordt benut voor collectieve voedselvoorziening: pluk wat je nodig hebt, het mag niet worden doorverkocht. Je kunt zo op de fiets stappen om pompoen te gaan oogsten langs de weg.

- Eten is een sociaal gebeuren, gebaseerd op het concept van de voedselhal. Je doet dus ook geen boodschappen meer. Er worden niet standaard grote hoeveelheden ingekocht, maar op maat en de beschikbaarheid is afgestemd op wat er nodig is. Er is dus geen verspilling van voedsel meer en ook het slepen met voedsel over de hele wereld houdt op. Er zijn geen verpakkingen meer nodig en gezond voedsel is goedkoper.
- Er is wereldwijd geen honger meer. Voedsel wordt beter benut en verdeeld en er is geen verspilling meer. Voedsel is ook geen vulling van de maag, maar een preventief medicijn. Je eet om gezond te blijven en iedereen in de wereld heeft toegang tot voldoende en gezond voedsel.
- We gaan ons leven en onze samenleving inrichten vanuit het besef dat balans heel belangrijk is. Mensen moeten voor zichzelf kunnen bepalen wat voor henzelf en voor hun leefomgeving een goede balans is voor een goed leven. De balans tussen menselijk handelen en het natuurlijk systeem. Balans aanbrengen tussen mensen onderling: dus dat de meerderheid de minderheid niet negeert, maar ook dat een goedgeorganiseerde of felle minderheid niet bepaalde besluiten kan afdwingen of tegenhouden. De balans tussen werk en privé, werk en zorg. Tussen leren, werken en ontspannen.
- Willen mensen nog met elkaar samenleven? Zet de polarisatie in de samenleving door en ontstaat er daardoor een vergevorderde segregatie? Hebben allerlei groepen eigen scholen, buurten, cultuuruitingen en media en keren ze zich af van andere groepen?
- Of gaan we juist naar nieuwe vormen van kleine gemeenschappen waar diversiteit wordt gevierd en verbindingen tussen alle gemeenschappen worden gekoesterd? Een herwaardering van gezamenlijkheid en van solidariteit. Ook via gedeelde verhalen en wereldbeschouwing.

De deelnemers kwamen regelmatig met praktijkvoorbeelden, zowel van wenselijke als van onwenselijke ontwikkelingen of verschijnselen. Dit zijn ze.

1

Het idee uit het verhaal (6, burgerberaad) om verschoppelingen onder te brengen buiten de stad... dat gebeurt nu al in Rotterdam. Minihuisjes buiten de stad in een park.

2

Er is een theorie dat je een neerwaartse spiraal in de samenleving alleen maar kan keren, als je ook relatief kleine overtredingen aanpakt. De *'broken window theory'*.

3

In meerdere Afrikaanse landen moet je achter hekken wonen om veilig te zijn/ wonen. Dat is een beangstigende gedachte. Stel dat dat hier ook gaat komen, hoe zal dat er dan uitzien?

4

We moeten nadenken wat maatschappelijke dienstplicht betekent. Kijk naar het Chinese puntensysteem. Je moet van alles wat gedaan hebben om de erkenning te krijgen dat je een bijdrage levert aan de samenleving.

5

In IJsland heeft een groep burgers elf delen van een nieuwe grondwet geschreven. Je gebruikt de groepswijsheid en de relatieve onafhankelijkheid van mensen buiten de politiek om tot resultaten te komen.

6

Burgerberaad. Dat is een andere manier om bij te dragen aan democratische besluitvorming. Als er een oplossing moet worden bedacht voor een bepaald probleem/thema, dan worden 150 mensen door loting gekozen voor het burgerberaad.

4

LOBBY ERUIT BURGERS ERIN

6

Zij worden gefaciliteerd om het probleem op te lossen. Vergelijk het met de Amerikaanse verplichting zitting te nemen in een jury. Het is een soort maatschappelijke dienstplicht.

7

De Iriquois, oorspronkelijke bewoners van Noord-Amerika, hanteren het 7 generaties-denken.

Zij doordenken bij belangrijke beslissingen wat dat besluit betekent voor de volgende zeven generaties. Ze hebben de opdracht de vorige zeven in hun gedachten te houden en 525 jaar vooruit te denken.

8

Barcelona is begonnen met het creëren van superblocs. Dat zijn flinke ingrepen in de openbare ruimte die moeten leiden tot een leefbaardere stad (groener, duurzamer, socialer). Daar werken thuiszorgmedewerkers in een wijk voor zo'n superblok en zijn ervoor verantwoordelijk dat het daar goed geregeld wordt.

7

9

In Rotterdam heb je koeien die op een boot worden gehouden.

Dan hoeft er geen land te worden gebruikt voor veehouderij.

10

In Fryslân moet hard water worden verzacht. Dat levert heel harde bolletjes kalk op en die worden uitgestrooid op de Veluwe waar de kalk juist doordat de bolletjes zo hard zijn, heel langzaam wordt opgenomen in de natuur. En dat werkt dus veel beter dan strooikalk, want bij strooikalk sterft de natuur eerst af en moet dan weer herstellen. Ook worden er in Fryslân humuszuren gewonnen uit het water die kunnen helpen de balans in de natuur terug te brengen. Het is gewild en er is veel te weinig van.

11

Blue zones, waar je gezond ouder wordt, dankzij gezond voedsel, beweging en omzien naar elkaar.

8

9

Hoofdstuk 3: Blikken op de Toekomst: welke oplossingsrichtingen zien de deelnemers?

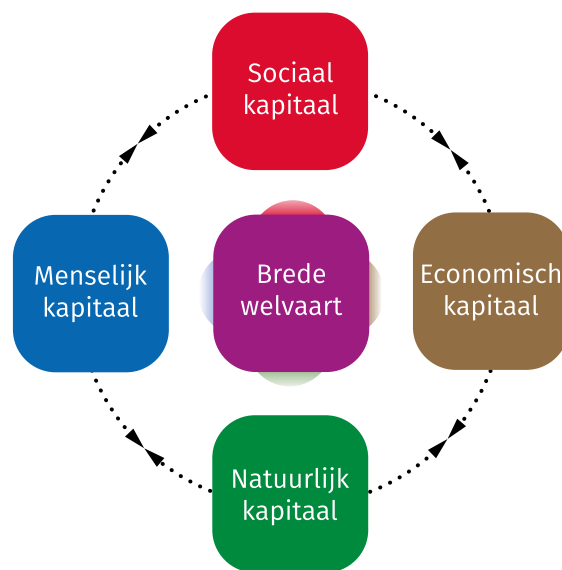
In hoofdstuk 1 heeft u veel gedeelde trends, angsten, hopen, waarden en toekomstvragen kunnen lezen. In hoofdstuk 2 hebben we de opbrengst geordend met behulp van het assenkruis 'technologie leidend – ecosysteem leidend' en 'zelf – samen'. We hebben op die manier rode draden uit de opbrengst gedestilleerd om een beeld te schetsen van de gedeelde toekomstbeelden.

In dit hoofdstuk hebben wij de opbrengst nogmaals geordend, maar dan aan de hand van de vier soorten kapitaal van de brede welvaart. Deze kapitalen zijn van belang voor het brede welzijn van latere generaties en van mensen in andere landen. Door deze ordening wordt het verband uitgelicht tussen de toekomstbeelden van de deelnemers en de beleidsdossiers waar Flevolandse overheden mee bezig zijn in trajecten, als omgevingsvisies of de strategische agenda met het rijk. In dit hoofdstuk gaat het vooral om de ideeën die er leven om problemen op te lossen of om een aantrekkelijk toekomstperspectief te creëren.

De vier soorten kapitaal voor de brede welvaart 'later' zijn:

1. **Natuurlijk kapitaal:** Grondstoffenvoorraden, kwaliteit van de natuurlijke systemen (water, lucht, bodem, biodiversiteit) en duurzame energiewinning.
2. **Menselijk kapitaal:** Productiviteit en arbeid in relatie tot gezondheid en opleidingsniveau
3. **Sociaal kapitaal:** Het vertrouwen dat mensen in elkaar en in instituties hebben.

4. **Economisch kapitaal:** Geld, spullen, infrastructuur, kennis, ict-systemen. Door de beschikbaarheid hiervan is het mogelijk om economische groei te realiseren.

Blikken op de toekomst van een niet-representatieve groep

De ordening die volgt, is bedoeld om het spectrum weer te geven van de toekomstbeelden die de deelnemers hebben ingebracht. De opbrengst geeft veel stof tot doordenken. Juist omdat we nu de brug slaan naar de beleidspraktijk, is het belangrijk nogmaals te benadrukken dat de opbrengst niet is gewogen. De 200 deelnemers vormen geen representatieve groep, zoals we op pagina 6 al hebben toegelicht. Het is aan wetenschap en kennisinstellingen om te adviseren over hoe bepaalde

toekomstbeelden kunnen worden gerealiseerd of problemen kunnen worden aangepakt en over de prioritering van de opgaven. Het is aan de politiek om de koers te bepalen en te kiezen welke mix van ingrepen haalbaar en acceptabel worden geacht.

Vraagstukken rond natuurlijk kapitaal

Onder natuurlijk kapitaal vallen niet alleen grondstoffenvoorraden, maar ook de kwaliteit van natuur en milieu. Hieronder vallen biodiversiteit, de algemene kwaliteit van de atmosfeer en de lokale kwaliteit van bodem, water en lucht. Ook de capaciteit aan hernieuwbare energie wordt gezien als natuurlijk kapitaal. Natuurlijk kapitaal vormt een eerste levensvoorwaarde. (Bron: CBS).

Als het gaat over natuurlijk kapitaal, overheerst bij de deelnemers de overtuiging dat er iets moet veranderen in onze manier van leven, zodat we de draagkracht van de natuurlijke systemen minder of helemaal niet overbelasten. Natuurlijk leven er uiteenlopende ideeën over hoe we dat zouden moeten en kunnen bereiken. Hieronder lichten we een aantal thema's uit en schetsen het type opties dat in de gesprekken de revue is gepasseerd.

1. Waterveiligheid

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
Water beter beheersen <ul style="list-style-type: none"> • Dijken versterken • Grotere gemalen • Aanpassen sluizen • Grote investeringen in infrastructuur 	Water opvangen/vasthouden <ul style="list-style-type: none"> • Gezonde bodem als spons • Ruimere waterwegen • In stad minder verharding en meer groen 	Totale herinrichting van zowel stedelijk als landelijk gebied <ul style="list-style-type: none"> • Bebouwd gebied laten meebewegen met water • Overstromingsbekkens aanleggen • Noordzee afsluiten

2. Drinkwater = veiligheid & gezondheid

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
Innoveren in zuivering en in nieuwe waterbronnen <ul style="list-style-type: none"> • Zuivering via nieuwe natuurlijke processen • Zuivering via technologische processen • Investeren in ontwikkeling nieuwe bronnen 	Verspilling tegengaan en terugdringen vervuilende stoffen <ul style="list-style-type: none"> • Inzicht in waterverbruik van alle producten • Verbod op waterluxe (privézwebaden/jacuzzi's) • Stimuleren gebruik van natuurvriendelijke stoffen 	Absolute bescherming waterkwaliteit en bewaken kwantiteit drinkwater <ul style="list-style-type: none"> • Verbod op alle (potentieel) vervuilende stoffen • Waterrantsoen voor inwoners en bedrijven

3. Bodemgesteldheid

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Innoveren met nieuwe kunstmest en technieken</p> <ul style="list-style-type: none"> • Natuuridentieke bodemverrijkende middelen • Mechanische bodemverbeteraars en bestuivers (regenwormen, bijen) • Verbeterde terugdringing ammoniakstikstofuitstoot	<p>Stimuleren natuurinclusief bodembeheer</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verbod op giftige stoffen • Stimuleren gebruik van natuurvriendelijke stoffen • Eiwittransitie stimuleren	<p>Natuurlijke systeem bepalend laten zijn</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verbod op alle stoffen die het systeem belasten • Investeren in extensivering van de landbouw en uitbreiding natuur • Eiwittransitie opleggen

4. Ruimtegebruik

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Overheid faciliteert initiatieven vanuit de markt en inwoners, voor zover dat strookt met het provinciaal belang.</p>	<p>Overheid staat alleen nog ontwikkelingen toe bij meervoudig ruimtegebruik en alleen als die bijdragen aan meerdere maatschappelijke opgaven.</p>	<p>Nieuwe ruimte wordt ingezet. Ondergronds, op het water en in de lucht is nog volop ontwikkelruimte beschikbaar. Overheid stimuleert de ontginning van de nieuwe ruimte.</p>

5. Leven binnen de grenzen van het natuurlijk systeem

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>We gaan voor behoud van de huidige economie en levensstijl en zetten in op het verminderen van onze CO₂ voetafdruk door schonere technieken en slimmere toepassingen.</p>	<p>We gaan voor een balans met het natuurlijk systeem en zetten dus in op een volledig circulaire economie en op nieuwe technologieën die zijn gebaseerd op de natuur. Verder gaan we voor een gezonde leefstijl waar we zelf baat bij hebben en die beter is voor de planeet.</p>	<p>We gaan echt leven binnen de grenzen van de draagkracht van de planeet en gaan voor 'ontgroeien'. We omarmen een lagere levensstandaard, accepteren economische krimp en streven naar bevolkingskrimp. Groei ambiëren we alleen nog in biodiversiteit en het bruto nationaal geluk.</p>

6. Energie

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Alles elektrificeren. Of het nu is via zon, wind, water(stof) of bodem, we zorgen voor voldoende duurzaam, vooral grootschalig, opgewekte energie voor alle toepassingen in de samenleving en de industrie. Van koken tot vliegen en van bakker tot hoogovens. Een deel van die energie halen we uit het buitenland.</p>	<p>Energie gaat lokaal. Met de inzet van daken, gevels, bestrating, auto's en zelfs kleding wordt het normaal om energie zoveel mogelijk daar op te wekken waar het ook wordt gebruikt. Daarvoor wordt alles ingezet: zon, wind, groene waterstof. Ook de opslag van de opgewekte energie gaat lokaal. Allerlei soorten accu's kunnen energie opslaan op allerlei plekken.</p>	<p>Het opwekken van duurzame energie vormt nog steeds een belasting van het natuurlijk systeem, dus we gaan ook drastisch besparen. Verspilling en luxe energieverbruik wordt verboden. Woningen moeten aan strenge energie-eisen voldoen. De industrie mag alleen stroom van het net halen, als het maatschappelijk belang is aangetoond.</p>

Vraagstukken rond menselijk kapitaal

Het menselijk kapitaal in brede welvaart stelt de factor arbeid centraal. Het omvat het aantal uren dat mensen werken en de kwaliteit van het arbeidspotentieel afgemeten aan gezondheid en opleidingsniveau. Dit zijn aspecten die de productiviteit van arbeid mede bepalen. (Bron: CBS) Wij voegen hieraan de volgende veel genoemde elementen toe: welzijn, zelfrealisatie en zingeving.

Als het gaat over menselijk kapitaal, noemen de deelnemers het meest de aspecten gezondheid, zingeving en wat samen te vatten is als zelfrealisatie. Over opleidingsniveau ging het minder vaak. Welzijn was een leidend thema, want de gesprekken gingen juist wel vaak over alles wat bijdraagt aan een gevoel van welbevinden.

1. Gezond voedsel

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Verbeterde normering voedselveiligheid en -kwaliteit</p> <ul style="list-style-type: none"> • Minimale nutriënteneisen • Beprijzen ongezonde voedselproducten • Onbewerkt voedsel niet belasten	<p>Stimuleren kwaliteit, duurzaamheid en nabijheid</p> <p>In aanvulling op linkerkolom</p> <ul style="list-style-type: none"> • Schadelijke stoffen strenger normeren en bekendmaken • Beprijzen van voedsel dat het natuurlijk systeem belast • Verplicht CO₂-budget van al het voedsel inzichtelijk maken • Aan banden leggen van reclame voor ongezond voedsel	<p>Al het voedsel dat de gezondheid en/of het natuurlijk systeem overbelast, wordt verboden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gezondheidspuntensysteem invoeren: voedsel met ongezonde ingrediënten kun je maar beperkt kopen • 'Foodmiles': CO₂-budget geldt ook voor voedsel • Belastende producten gaan op rantsoen

2. Gezonde leefstijl

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Verbeterde analyse, diagnose en behandeling van lichamelijke gesteldheid</p> <ul style="list-style-type: none"> • Informatie over de eigen gezondheid via slimme apparaten • Stimuleren gezond gedrag via slimme apparaten • Inzet technologie voor uitvoeren gezond gedrag (de vloer wordt een loopband, als je te veel stil hebt gezeten)	<p>Stimuleren gezonde leefstijl via verschillende wegen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Investeren in betere fietsinfrastructuur • Beïnvloeding via ziektekostenverzekering • Breed invoeren bewegend onderwijs • Verschuiving van curatieve zorg naar preventieve zorg	<p>Radicale herordening van de ruimte en fundamenteel andere organisatie van werk en onderwijs:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gemeenschappelijke voorzieningen het best bereikbaar te voet, met de fiets en het OV. De auto naar de buitenrand • Woningbouw gericht op gemeenschappen (hofjes) • Bewegend onderwijs en bewegend werken zijn de norm

Foto: bestuurders luisteren naar de speluitleg

3. De evolutie van werk

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Vergaande automatisering, robotisering en inzet van kunstmatige intelligentie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Veel werk dragen we over aan automatisering, robotisering en kunstmatige intelligentie • Ander werk verandert sterk doordat we technologie inzetten ter ondersteuning. • Nieuw werk ontstaat rond het bedenken, ontwikkelen en onderhouden van technologie • De lengte van de werkweek kan korter of langer worden, afhankelijk hoe de ontwikkelingen uitwerken	<p>Er wordt geëxperimenteerd met verschillende vormen van nieuw werk.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zoeken naar een goede balans tussen mens en machine, vooral in de sectoren zorg, onderwijs, veiligheid • Werkgevers solliciteren naar de inzet en het commitment van arbeidskrachten door meer ruimte te bieden voor eigen invulling van taken en tijden • De overheid gaat werken met opdrachtverlening waarop ambtenaren vanuit alle overheidsorganisaties kunnen intekenen • Een leven lang ontwikkelen wordt noodzakelijk	<p>Werk verandert ingrijpend. Alles wat bijdraagt aan het instandhouden van natuurlijke systemen en van de samenleving, wordt hoog gewaardeerd.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De begrippen werkgevers en werknemers verdwijnen. Er blijven alleen opdrachtgevers en opdrachtnemers • Zingeving, voldoening en waardering zijn de toetsstenen voor het aangaan van een opdracht • De grens tussen werk en privé vervaagt verder, doordat steeds meer werk vanuit huis kan worden gedaan

4. Zelfrealisatie (zelfontplooiing, zelfbeschikking)

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Technologie kan veel kennis leveren en vaardigheden overbodig maken.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mensen kunnen zich veel breder ontwikkelen en overal ter wereld leven, want taalbarrières worden geslecht door technologie • Feitenkennis wordt minder belangrijk, omdat die door de technologie kan worden geleverd • Doordat technologie werk overneemt, ontstaat veel meer ruimte voor zelfontplooiing	<p>Door de aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt en parallelle ontwikkeling van robotisering, krijgen mensen veel meer zeggenschap over de invulling van hun leven.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De relatie tussen werkgevers en werknemers wordt gelijkwaardig • De balans tussen werk en privé moet kloppen, anders stappen mensen op • Er komt meer tijd en ruimte voor het ontwikkelen van talenten die buiten het werk om voldoening geven	<p>Mensen krijgen van jongsaf aan alle ruimte om zichzelf te zijn, te ontdekken en een eigen pad te bepalen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vaste opleidingen of diploma's bestaan niet meer, want iedereen wordt op basis van eigen unieke talenten en vaardigheden uitgenodigd zich verder te ontwikkelen en bij te dragen • Ontplooiing in alle richtingen (creatief, cultureel, praktisch, technisch, intellectueel, filosofisch) wordt aangemoedigd

5. Wonen als voorwaarde voor welbevinden

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Technologie brengt tal van mogelijkheden in woningen binnen en verandert ook hoe we bouwen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Slimme woningen omvatten gezondheidsspiegels, zorgrobots, voedselprinters, 3D-printers, gezichtsherkenning voor toegang en meer • Er worden bouwsystemen ontwikkeld die woningen veel flexibeler maken, zowel bij toename en afname van de ruimtebehoefte, als voor het verplaatsen van de woning	<p>Mensen beginnen meer en meer gemeenschappelijke woonvormen te realiseren.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ouderen kunnen makkelijk overstappen van gezinswoningen naar hofjes of kangarowoningen • Jongeren ontwikkelen nieuwe vormen van woningdelen, in antwoord op de schaarste aan betaalbare woningen op aantrekkelijke plekken • Wijken en dorpen met een sterke sociale cohesie kunnen rekenen op groeiende ondersteuning voor hun gemeenschap	<p>Alle woningen worden helemaal opnieuw ontworpen, zodat ze in alle aspecten bijdragen aan welbevinden voor alle typen mensen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Woningen worden helemaal doorgelicht op materialen die de gezondheid negatief beïnvloeden • Woningen mogen veel flexibeler worden gebruikt (splitsen, samenvoegen, woongroepen vormen met collectieve ruimte) • Woningen en hun directe omgeving krijgen veel meer groen en voldoende uitlooppriimte

6. Zingeving in het digitale tijdperk

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Technologie ontsluit een grote rijkdom aan zingevende informatie en uitwisselingsmogelijkheden. Zingevingapps Dankzij technologie drempelvrij verbonden zijn en gezien worden. Inzet technologie voor het aanboren van collectieve wijsheid.</p>	<p>Mensen organiseren zingeving in tal van verschillende samenstellingen en vormen. Geloofsgemeenschappen worden weer belangrijker Alternatieve vormen van getuigen van levensovertuiging nemen toe. De waarde van omzien naar elkaar voor welbevinden (en ook voor gezondheid) krijgt meer prioriteit.</p>	<p>Intermenselijke verbondenheid wordt sturend voor de inrichting van de samenleving. Wonen en werken worden heringericht naar verbondenheid tussen mensen. Actief deelnemen aan democratische processen wordt normaal. Van elkaar en van de natuurlijke systemen afhankelijk zijn wordt iets om te koesteren.</p>

Vraagstukken rond sociaal kapitaal

Het sociaal kapitaal geeft de kwaliteit van sociale verbanden in de samenleving weer. Het gaat om het vertrouwen dat burgers hebben in elkaar en in de belangrijkste instituties. Naast het vertrouwen van alle burgers gaat het ook over het vertrouwen tussen verschillende groepen onderling. Hierbij speelt de ervaring van discriminatie een rol en de mate waarin mensen vinden dat hun groep niet volledig wordt geaccepteerd of niet volledig kan deelnemen aan het maatschappelijk proces.

De gesprekken die de deelnemers voerden over sociaal kapitaal, gingen veel over individualisering en polarisatie, over democratie en gedeelde normen en waarden. Ook de overtuiging dat individuen ten aanzien van de samenleving ook plichten hebben en niet alleen maar rechten, is veel aan de orde geweest. Vanuit zorgen over trends en ontwikkelingen of vanuit hoopvolle voorbeelden zijn ideeën geformuleerd over hoe we tot oplossingen zouden kunnen komen.

1. Revitalisering van de democratie

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Technologie stimuleert het democratische proces.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stemmen en raadpleging wordt zo makkelijk, dat het veel vaker kan worden toegepast • De inzet van publieke kunstmatige intelligentie maakt het mogelijk veel complexere vraagstukken voor te leggen en complexe reacties te analyseren • Inzet technologie voor veel preciezere analyse van insteming en tegenstand 	<p>Er wordt geëxperimenteerd met nieuwe vormen van participatie en democratie, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verschillende vormen van referenda • Burgerberaden • Toepassen uitdaagrecht • Gedeeld eigenaarschap van publieke taken 	<p>Democratie wordt helemaal opnieuw ontworpen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Betrokkenheid van alle inwoners wordt het hoogste goed • Directe democratie betekent: iedereen krijgt tijd en ruimte om bij te dragen aan democratische besluitvorming (meedenkverlof, lidmaatschap volksparlement)

2. Hernieuwing gemeenschapszin

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Technologie faciliteert een veelheid aan mogelijkheden voor gemeenschapsvorming.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dankzij het wereldwijde bereik via technologie blijven lokale, kleinschalige gemeenschappen in verbinding met anderen • Inzet technologie voor het leggen van nieuwe verbindingen tussen individu en gemeenschap en tussen gemeenschappen onderling	<p>Mensen organiseren zich steeds meer in gemeenschappen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De energie van sportclubs, koren, boekenclubs en buurtverenigingen wordt ingezet voor het vormen van thematische gemeenschappen (energiecoöperaties, woongroepen, zorgcollectieven)	<p>Kleinschalige gemeenschappen vormen de basis van de samenleving.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De woonomgeving wordt helemaal opnieuw ingericht in buurtschappen met gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het collectief (voorzieningen, sociale samenhang, democratische afvaardiging)

3. Verantwoordelijkheid voor (veel) later

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Er wordt een omslag gemaakt in de ontwikkeling van technologie naar biobased en biomimicry (natuurlijke materialen en processen geïnspireerd op natuurlijke processen), zodat ook technologische ontwikkelingen op de lange termijn passen binnen het ecologisch systeem</p>	<p>Er worden criteria ontwikkeld om te bepalen welke type beslissingen moet worden getoetst op de effecten op de langere termijn. Vervolgens wordt geëxperimenteerd met het toetsen van beslissingen op hun uitwerking op de langere termijn (50 tot 100 jaar in de toekomst)</p>	<p>Alle besluiten worden genomen vanuit het bewustzijn van de ervaringen van 7 generaties voor ons (525 jaar terug) en worden getoetst op hun effect voor de volgende 7 generaties (525 jaar vooruit). Zo wordt het hanteren van een denkkader dat 1000 jaar omvat, de norm</p>

4. Schaarste als kompas

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Technologie kan een oplossing leveren voor schaarste of schaarste helpen tegengaan.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Schaarste aan arbeidskrachten kan > automatisering, rotobisering, kunstmatige intelligentie • Schaarste aan grondstoffen of milieuruimte > virtuele realiteit als alternatief • Schaarste aan levensbronnen > nieuwe bronnen aanboren of hergebruik mogelijk maken	<p>Schaarste maakt inventief. We leren beter omgaan met crisissen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Door urgentie lukt het om regels tot de essentie terug te brengen, zodat er meer manieren zijn om tot oplossingen te komen en oplossingen sneller kunnen worden geïmplementeerd • Wanneer er een crisis uitbreekt, kunnen we sneller schakelen naar andere manieren van besluitvorming, van organisatie, van techniek	<p>Schaarste wordt het leidende kompas.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Op basis van een weging van schaarste in alle domeinen, worden de zwaarstwegende schaarsteproblemen als eerste aangepakt • Voor de weging wordt een gedeeld gevoel van urgentie gecombineerd met wetenschappelijke analyses • Er komt een bijzondere bestuursvorm voor crisissituaties

5. De stem van minderheden en de kracht van de meerderheid

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Dankzij technologie wordt het veel makkelijker om nauwkeurig te onderzoeken hoe mensen denken over belangrijke onderwerpen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kunstmatige intelligentie wordt ingezet om te analyseren waarover mensen het in grote lijnen eens zijn • De stem van minderheden kan makkelijker worden opgehaald en gewogen (beeldverstorende minderheid zo nodig relativeren, geluid van stille minderheid versterken) • Dankzij technologie kan het brede spectrum aan geluiden klinken in alle diversiteit	<p>Er ontstaat een tegenbeweging tegen de ver doorgegroeide individualisering en de polarisatie in de samenleving.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nieuwe vormen van samenspraak, dialoog en democratie zorgen ervoor dat het geluid van het stille midden en van minderheden beter wordt gehoord • De oorzaken van polarisatie en de tweedeling in de samenleving worden onderzocht en geagendeerd	<p>De samenleving zet vol in op het tegengaan van polarisatie, het versterken van het onderling vertrouwen en het vertrouwen in instituties en op een continue dialoog over belangrijke kwesties.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Alle uitgangspunten van de democratische rechtstaat worden weer geëerbiedigd en de controle op schendingen wordt zeer streng • In aanvulling daarop worden vormen van directe democratie ingevoerd, zoals het burgerberaad of het volksparlement • Oorzaken van polarisatie en tweedeling worden aangepakt

6. Rust in onzekerheid

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Er wordt nieuwe technologie ontwikkeld voor stressbeheersing.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gebaseerd op biofeedback leert de techniek je stress beter te hanteren • De ontwikkeling van scenarioplanning levert toekomstberichten om wat houvast te geven • Met apps kun je je aanpasingsvermogen en je verbeeldingskracht trainen, zodat de onzekerheid minder stress oplevert	<p>Mensen besteden meer tijd aan methodieken die helpen bij omgaan met stress.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yoga, mindfulness, meditatie worden populair • Je verdiepen in verschillende verbeeldingen van de toekomst (sciencefiction, geofictie, geleide fantasie) om meer (be-)grip te krijgen	<p>Mensen die opbloeien in een crisis of in onzekere tijden krijgen een prominente rol.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Er ontwikkelt zich een leiderschapsstijl die beter is toegerust voor het omgaan met onzekerheid • We stoppen met valse geruststellingen en geven mensen beter gereedschap om de onzekerheden aan te kunnen • Juist omdat in onzekere tijden ieders denkvermogen belangrijk is, krijgen mensen meer tijd om te ontspannen en bij te tanken

"Als de euro niets meer waard is, zijn we vanzelf meer op elkaar aangewezen om elkaar te helpen. Dan gaan we weer ruilhandel doen."
- team Basispunt

Foto: Groepsfoto jongereneditie

Vraagstukken rond economisch kapitaal

Het economisch kapitaal omvat de machines en werktuigen, de ICT, het kenniskapitaal en de infrastructuur die nodig zijn voor het opbouwen van materiële welvaart en het genereren van economische groei. Naast fysieke kapitaalgoederen, heeft de Nederlandse economie kenniskapitaal nodig om te functioneren, onder andere gevoed door investeringen in onderzoek en ontwikkeling. (Bron: CBS)

Als het ging om de toekomstige economie, kwamen er veel ideeën langs over innovaties. Daarbij liepen de

verwachtingen van deelnemers, zoals ook bij andere onderwerpen, soms flink uiteen. Vaak speelde technologie een grote rol in de toekomstbeelden. Positieve en negatieve effecten daarvan leiden ertoe dat het gezien wordt als een tweesnijdend zwaard. Opvallend is dat in veel gesprekken duidelijk werd dat de definitie van het CBS van economisch kapitaal niet werd gedeeld. Er werd regelmatig geopperd dat groei niet meer ons streven moet zijn.

1. Voedselproductie

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Landbouw loskoppelen van de bodem, de visverwerkende industrie van het water</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verticale gewasteelt op bedrijventerreinen • Investeren in kweekvlees, kweekvis en printbaar voedsel • Investeren in blauwe voedselproductie <p>Flevoland blijft wereldspeler</p>	<p>Combineren van kleinschalige en industriële voedselproductie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wonen en voedselproductie vermengen (stads- en pixellandbouw en wonen tussen akkers) • Grootschalige voedselproductie in gesloten kringlopen <p>Flevoland produceert voor de eigen regio en voor Europa.</p>	<p>Retro-engineering</p> <ul style="list-style-type: none"> • De oude landbouw (kleinschalig, naburig, in balans met de natuur) wordt met modernste technieken uitgevoerd • Robots en drones optimaliseren de biodiversiteit en dragen bij aan het sluiten van kringlopen <p>Flevoland produceert voor de eigen regio.</p>

2. Focus in innovatie en investeringen

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Het vertrouwen dat technologie een antwoord kan formuleren op alle problemen die moeten worden opgelost, leidt ertoe dat er heel veel wordt geïnvesteerd in technologie. Belangrijke focus ligt bij voedseltechnologie. In de strijd tegen honger, waterschaarste en klimaatverandering zijn nieuwe technieken als kweekvlees en andere kunstmatige eiwitten, groentefabrieken en technowater onmisbaar.</p>	<p>De overheid richt publieke investeringen meer op de ontwikkeling van oplossingen voor de problemen waar we mee te kampen hebben. Door beprijzing en belastingvrijstellingen stuurt de overheid op het behalen van de doelen die zijn gesteld op allerlei terrein.</p>	<p>Alle publiek gedreven innovatie en investeringen worden volledig ingezet voor het oplossen van de belangrijkste problemen waar we voor staan. Er komt een ander belastingstelsel dat volledig berust op het belasten van de milieuoetafdruk en van vermogen. Arbeid wordt niet belast, net zo min als producten die het milieu niet belasten. Producten die de ecologische systemen versterken, ontvangen belastingvoordeel. Door dit belastingstelsel verschuift de balans in investeringen van privaat naar publiek.</p>

3. Naar een ander economisch systeem

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Vanuit technologische denkers komen innovaties om de technologie zelf in te zetten voor het veranderen van het economisch systeem. Zowel door biobased materialen en biomimicry systemen, als door het ontwikkelen van systemen voor de deeleconomie en de ruilhandel.</p>	<p>Maatschappelijk en ecologisch verantwoord ondernemen groeien. Vooral jongeren zijn gedreven om verschil te maken voor de aarde en voor de samenleving. De deeleconomie ontwikkelt zich verder. Er ontstaan nieuwe vormen van ruilhandel, gericht op het ondersteunen van de ontwikkeling van mensen met geldzorgen.</p>	<p>Maatschappelijk en ecologisch verantwoord ondernemen is de enige toegestane manier van ondernemen. Bedrijvigheid wordt gebaseerd op meerwaarde voor de samenleving, de natuur of voor specifieke onderdelen daarvan. Commerciële reclames worden verboden, omdat beïnvloeding van mensen uit commercieel belang, wordt afgewezen. Werk wordt vormgegeven rond zingeving en de bijdrage aan de samenleving. Persoonlijke bezittingen worden vervangen door gedeeld bezit.</p>

4. Een toekomstbestendige datastrategie

Een technologische sprong	Een trendmatige ontwikkeling	Een radicale verandering
<p>Moderne technologie drijft op data. Om datazekerheid te garanderen wordt ook technologie ingezet.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Er komen datakluisen voor persoonlijke data. Zoals je je geld bij een bank onderbrengt, kun je je data onderbrengen bij een databank • Er komt een mondiale archiefwet voor internet die bepaalt wanneer datasets moeten worden vernietigd, welke juist moeten worden bewaard en hoe die toekomstbestendig moeten worden opgeslagen	<p>In reactie op de macht van en beïnvloeding door Big Tech in alle aspecten van het leven, gaan mensen zich beraden op toegang tot, beveiliging van en zeggenschap over data.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Overheden maken gemeenschappelijk afspraken met techbedrijven over publieke datasets • Kleine groepjes mensen bouwen hun eigen datakluisen en nemen de zeggenschap over hun persoonlijke data terug	<p>Baas over eigen data wordt wettelijk vastgelegd en de macht en invloed van Big Tech wordt gekortwiek.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Alle burgers ter wereld krijgen zelf de zeggenschap over hun persoonlijke data • Er komen publieke alternatieven voor de meest populaire platforms, die democratisch worden gemonitord. • De handel in data wordt verboden

“Als Europa kunnen we ons beschermen tegen de stijgende zeespiegel door de Noordzee af te sluiten. Dan ontstaan er ook nieuwe kansen voor waterenergie en voedselproductie”
– team BBB

Foto: Cora Smelik luistert geboeid naar de gesprekken

5. Kunstmatige intelligentie

Een technologische sprong

Digitale systemen en lerende machines ontwikkelen zich snel en het moment nadert waarop kunstmatige intelligentie slimmer is dan de mens. Dat gaat nog vooraf aan het moment waarop de supercomputer er is. Deze ontwikkeling 'overkomt' ons en we krijgen er geen grip op.

Een trendmatige ontwikkeling

Algoritmen krijgen steeds meer invloed en reproduceren regelmatig problematische situaties (discriminatie, oneerlijke afwegingen). Dit wordt aangepakt door transparantie en de mogelijkheid tot correctie af te dwingen.

- Er komen algoritmeregisters die beschrijven wat het doel is van een algoritme en hoe het werkt
- Bij een negatieve beoordeling van de werking van een algoritme wordt het gecorrigeerd
- Bij een positieve beoordeling wordt het gedeeld met andere partijen (landen of sectoren)

Een radicale verandering

De wereld van digitalisering en kunstmatige intelligentie wordt geheel uit het economisch domein gehaald. De ontwikkeling, inzet en het toezicht worden helemaal onder publieke controle gebracht.

- Voor elk voorstel om algoritmen en kunstmatige intelligentie toe te passen moet goed worden onderbouwd waarom en wat het gaat bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken of in welke behoefte het gaat voorzien
- Na zorgvuldige implementatie wordt goed gemonitord hoe de techniek werkt. Bij twijfel wordt de invoering teruggedraaid

Foto: Bestuurders luisteren naar één van de toekomstverhalen

6. Een einde aan de groei

Een technologische sprong

Er wordt gezocht naar technologische oplossingen voor het feit dat het ecosysteem grenzen stelt aan de groei. Van vervoermiddelen zonder milieuschade via technieken voor het hergebruiken van grondstoffen tot het herstellen van de schade aan het ecosysteem.

Een trendmatige ontwikkeling

Het besef is er dat groei problematisch is. Groei van de bevolking, van de welvaart en van de keuzerijkdom leiden tot verergering van de problemen waar we mee te maken hebben. Er wordt ingezet op het verkleinen van de impact van onze levensstandaard door verduurzaming, om de brede welvaart zo goed mogelijk overeind te houden.

Een radicale verandering

We gaan echt leven binnen de grenzen van de draagkracht van de planeet en gaan voor 'ontgroeien'. We omarmen een lagere levensstandaard, accepteren economische krimp en streven naar bevolkingskrimp. Groei ambiëren we alleen nog in biodiversiteit en het bruto nationaal geluk.

"Als we gaan denken als goede voorouders, zoals ook de Iroquois in Amerika altijd doen, brengen we in beeld welk effect onze besluiten hebben op de 7 generaties na ons." – team Intuïtie

Nawoord

Hoe nu verder?

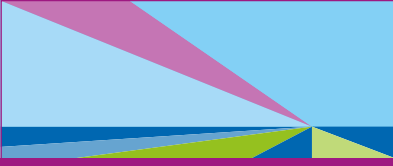
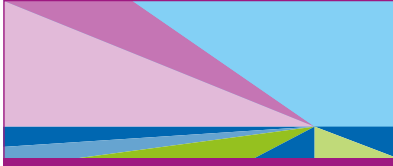

We zijn heel blij dat 200 mensen het spel met ons hebben gespeeld en waardevolle gedachten met ons hebben gedeeld. De opbrengsten gaan we op twee manieren gebruiken.

Allereerst leggen we deze rapportage voor aan wetenschappers en dwarsdenkers die we vragen de toekomstbeelden te valideren en van advies en

transitiepaden te voorzien. Daarvoor vragen we hen vanuit hun aandachtsgebied een essay te schrijven voor verder verdieping. De essaybundel verwachten we rond de jaarwisseling te presenteren.

Daarnaast gaan we de opbrengst ook benutten voor het bouwen van een gemeenschap van Flevolandse toekomstdenkers. Dit rapport laat zien waar in de samenleving energie zit, waar mensen zich zorgen over maken of waar zij hoop in zien. We gaan deze rijke oogst delen met alle deelnemers. Bovendien verwerken we de opbrengst tot een nieuwe versie van de methodiek: 'Welkom in de toekomst! #Hoedan?'

De vervolgstappen van Flevoland2050

 Toekomstbeelden ophalen in de samenleving	 Toekomstbeelden wetenschappelijk valideren	 Toekomstbeelden wegen
<p>Toekomstdenken activeren, de uitwisseling van toekomstbeelden stimuleren en onderzoeken waar energie zit bij ketenpartners en in de maatschappij, via:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verhaallijnen • Vragen • Gesprekken	<p>Opgehaalde toekomstbeelden voorleggen voor wetenschappelijke toets, via:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analyse van de waarschijnlijkheid, impact en risico's van de toekomstbeelden • Schetsen van transitiepaden en handelingsperspectieven	<p>Bij de politiek toetsen toekomstbeelden via inzet methodiek '#Hoedan?':</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat is er nodig om koers te kunnen bepalen? • Hoe worden opgaven geprioriteerd (opgavegericht werken)? • Hoe kunnen opgaven (gebiedsgericht) worden geprogrammeerd?

Van droom naar plan: begin met het eindbeeld voor ogen!

We gaan de komende tijd dus een aangepaste versie van de methodiek inzetten waarin de nadruk meer zal liggen op het 'hoe'. Wat is er nodig om de opgehaalde toekomstbeelden te realiseren of juist te voorkomen dat ze bewaarheid worden? Dit om de start van de continue dialoog met de samenleving in de geest van de Omgevingswet te voeden. We richten ons hierbij ook speciaal op groepen die tot nu toe nog onvoldoende aan bod zijn gekomen, zoals bedrijven en inwoners. De belangstelling voor de methodiek is groot. In oktober gaat 'Welkom in de toekomst! #Hoedan?' op reis en we verwachten een flinke groei in het aantal deelnemers.

Na de toets van de wetenschap volgt de fase van het opbouwen van mogelijke toekomstbeelden die

kunnen dienen ter inspiratie van visie- en agendavorming in beleidstrajecten gericht op de toekomst. Dit kan vorm krijgen op verschillende manieren. Met toekomstkaarten, een panorama Flevoland, een afwegingskader, transitiepaden, handelingsperspectieven of een narratief over de toekomst van Flevoland.

Het uiteindelijke doel van Flevoland2050 is eraan bijdragen dat de provincie en haar medeoverheden kunnen komen tot weloverwogen koersbepalingen die mede zijn geïnspireerd en geïllustreerd door de ideeën en beelden van toekomstdenkers uit de samenleving. Die toekomstdenkers en hun netwerk kunnen vervolgens helpen de realisatiekracht van Flevoland te vergroten, zodat gericht kan worden gewerkt aan een vitaal en aantrekkelijk Flevoland dat klaar is voor de toekomst.

"Dit is echt hoe overheden de betrokkenheid vanuit de samenleving kunnen organiseren. Samen op zoek naar oplossingen en die dan ook samen verder uitwerken." - Ketenpartner

Foto: overzichtsfoto van de jongereneditie.

Foto: Jongeren spelen
'Welkom in de toekomst'

Colofon

Dit is een uitgave van:

Provincie Flevoland
Visarenddreef 1
Postbus 55
8200 AB Lelystad

Contact:

T 0320 265 265
E info@flevoland.nl
W www.flevoland.nl

September 2022